

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ॥
ਹਮ ਇਹ ਕਾਜ ਜਗਤ ਮੋ ਆਏ॥ ਧਰਮ ਹੇਤ ਗੁਰਦੇਵ ਪਠਾਏ॥

ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ

Khalsa Samachar

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ

ਸੰਸਥਾਪਕ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

Founded by

BHAI VIR SINGH IN 1899 A.D.

ਫੀ ਪਰਚਾ 5/-

ਸਪਤਾਹਿਕ/ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਸਥਾਪਤ 1899 ਈ.

ਅੰਕ ੨-੩ ਜਿਲਦ ੩੧ ੩-੧੬ ਦਸੰਬਰ, ੨੦੨੦, ੧੬ ਮੱਘਰ - ੨ ਪੋਹ ੨੦੨੧ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਸੰਮਤ ੫੫੨
ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ ਦੇਸ਼ ੨੫੦/-, ਵਿਦੇਸ਼ ੨੫੦੦/- ਅਤੇ ਲਾਈਫ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਦੇਸ਼ ੨੫੦੦/-, ਵਿਦੇਸ਼ ੨੫੦੦੦/-

Issue 2-3 Volume 31, 3-16 December, 2020

Yearly Subscription India 250/-, Abroad 2500/- and Life Membership India 2500/-, Abroad 25000/-

ਜਨਮ : 5 ਦਸੰਬਰ, 1872

ਸਾਡਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ

❖ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਗਤ ਤੇ ਅਵਤਰਣ ਦੀ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ। ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀ ਨਿੱਘਰੀ ਦਸ਼ਾ ਤੱਕੀ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਕਮਰਕੱਸਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ 'ਜੀਵਨ ਇਤਿਹਾਸ' ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਆਪ ਨੇ ਖੋਚਲੇ ਸਹਾਰ ਸਹਾਰ ਤੇ ਕਠਨ ਪੈਡੇ ਝਾਗ ਝਾਗ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕੁੰਟੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ, ਸਗੋਂ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬੀ ਲੰਮੇ ਸਫਰ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਰਟਨ ਕੀਤੇ ਤੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ਦੱਸਣ ਦਾ ਪੱਲੂ ਫੇਰਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਹੋਣ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰੋਸਾ ਜਾਗੇ ਤੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਭਰੋਸੇ ਦੀ ਹੁੱਬ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ, ਬਦੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਬੁਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਜ਼ਹਿਨੀਅਤਾਂ ਰੁਕਣ ਤੇ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਸੁਖ ਫੈਲੇ। ਇਉਂ ਜਿੰਨਾ ਬੀ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਅਣਖੋਂ ਹੋਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਬੀ ਮਜ਼ਹਬ ਯਾ ਫਿਰਕੇ ਦਾ ਸੀ, ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਰਮ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਹੋਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਤੇ ਮਾਨਨੀਯ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਦੇ ਪੰਡਤਾਂ, ਸਿੱਧਾਂ, ਜੋਗੀਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਸਰਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੇ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਕੱਢੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਅਕਾਲ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਕਿ ਜੇ ਏਹ ਸੁਧਰ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲਗਣ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੀ ਸੁਧਰ ਜਾਵੇ। ਨਾਂ ਨਿਰਾ ਇਹੋ, ਸਗੋਂ ਆਪ ਠੱਗਾਂ, ਚੋਰਾਂ, ਧਾੜਵੀਆਂ, ਰਾਹ ਮਾਰਾਂ ਤੇ ਆਦਮ ਖੋਰਾਂ ਦੇ ਘੁਰਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਖਤ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਬੀ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰ ਰਹੇ ਤੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਪੀੜਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਸਕਣ ਤੇ ਜੇ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਜਗਤ ਸੁਖ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾ ਸਕਣ। ਤੇ ਆਪ ਸਦਾ ਇਸ ਯਤਨ ਵਿੱਚ ਰਹੇ ਕਿ ਬਦੀ ਜਿੰਨੀ ਬੀ ਹੋ ਸਕੇ ਘਟ ਜਾਏ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਨੇਕੀ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਧੇ। ਜਗਤ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦੇ ਕੇ ਜੋ ਸਿਧ, ਜੋਗੀ, ਪਰਬਤਾਂ ਪਰ ਚੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸੇ, ਆਪ ਉਹਨਾਂ

ਅੰਦਰ

- ਸੰਪਾਦਕੀ... 5
- ਮੈਂ ਬੇਟੀ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਂ! 6
- ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸੇਵਾ 7
- ਅਰਸੀ ਛੂਹ ਤੇ ਖਿੜੀ ਰੂਹ ਦੇ ਗੀਤ - ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ 9
- ਇਕਾਂਤੀ ਬਿਰਤੀ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ 11
- ਸਿੱਖ ਆਚਰਣ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਉੱਤਮਤਾ 13
- ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ - ਕਾਵਿ-ਪਰੰਪਰਾ 15
- One Man : Life-Work of Bhai Vir Singh 17
- Bhai Vir Singh and Children Literature 19
- Bhai Vir Singh Ji 21
- ਸਰਗਰਮੀਆਂ 23
- ਝਲਕੀਆਂ 24

ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ 'ਚ ਭਗਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੋ. ਐਨ. ਮੁਥੁਮੋਹਨ ਦਾ ਲੈਕਚਰ

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 27 ਨਵੰਬਰ 2020 : ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਰਿਸੋਰਸ ਸੈਂਟਰ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ ਵੱਲੋਂ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਚਲ ਰਹੀ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਲੈਕਚਰ ਲੜੀ ਤਹਿਤ ਇਸ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸੈਂਟਰ ਆਫ ਸਟਡੀਜ਼ ਇਨ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋ. ਐਨ. ਮੁਥੁਮੋਹਨ ਵੱਲੋਂ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ 'ਚ ਭਗਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਉਪਰ ਲੈਕਚਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਸਾਹਿਤਯ ਅਕਾਦੇਮੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਸਕੱਤਰ ਪ੍ਰੋ. ਇੰਦਰ ਨਾਥ ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਤੋਂ ਡਾ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸ. ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਂਬਰਾਹ ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਦਨ ਵੱਲੋਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸੰਖਿਪਤ ਪਰਿਚੈ ਦਿੰਦਿਆਂ ਸਭ ਨੂੰ ਜੀਓ-ਆਇਆਂ ਕਿਹਾ। ਉਪਰੰਤ ਪ੍ਰੋ. ਮੁਥੁਮੋਹਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੈਕਚਰ 'ਚ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਤੋਂ 5-6ਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਆਰੰਭ ਹੋਈ ਭਗਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦਿਆਂ ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇਕ ਬਿਹਤਰੀਨ, ਰਚਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਮਾਂ ਕਿਹਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦ ਭਾਰਤ ਭੂਮੀ ਤੇ ਸਾਮੀ ਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬਲ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੁਮੇਲ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਇਕੀਸਵਰਵਾਦੀ ਫਲਸਫੇ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਰਾਹ ਮੋਕਲਾ

ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਭਗਤਾਂ-ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਇਕੀਸਵਰਵਾਦੀ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ 'ਚ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲੇ। ਪ੍ਰੋ. ਮੁਥੁਮੋਹਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦੱਖਣ 'ਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਭਗਤੀ 'ਚ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਵੀਰ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾਵਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਦੱਖਣ 'ਚ ਜਾਤੀ-ਵਿਭੇਦਤਾ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਹੀ ਪਰ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਵੱਲੋਂ ਸਮਾਜਕ ਵਿਵਸਥਾ 'ਚ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰੋ. ਆਈ.ਐਨ. ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਪ੍ਰੋ. ਮੁਥੁਮੋਹਨ ਦੇ ਲੈਕਚਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦਿਆਂ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸਵਿਸਤਾਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਭਗਤ ਵਿਚਕਾਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਬਹੁਵਿਧ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪ੍ਰਗਟਾਓ ਸਾਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਭਗਤੀ ਕਾਵਿ ਸਾਹਿਤ 'ਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਕੁਝ ਦੱਖਣੀ ਭਗਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰਚਿਤ ਭਗਤੀ ਕਾਵਿ 'ਚੋਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ। ਸ. ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਂਬਰਾਹ ਨੇ ਇਸ ਚਰਚਾ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਨੂੰ ਵੱਡਭਾਗਾ ਦੱਸਦਿਆਂ ਕਾਮਰਾਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਮਦੁਰਈ 'ਚ ਪ੍ਰੋ. ਮੁਥੁਮੋਹਨ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ। ਅਖੀਰ 'ਚ ਪ੍ਰੋ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰੋ. ਐਨ. ਮੁਥੁਮੋਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਆਈ. ਐਨ. ਚੌਧਰੀ ਦੇ ਭਗਤੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਉਪਰ ਕੀਤੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ੀ ਪਰਿਪੇਖ 'ਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦੱਸਦਿਆਂ ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਗਤੀ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਇਸ ਆਨਲਾਈਨ ਚਰਚਾ 'ਚ ਹਾਜ਼ਰ ਵਕਤਿਆਂ ਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦਾ ਤਹਿਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ।

ਪ੍ਰੋ. ਐਨ. ਮੁਥੁਮੋਹਨ, ਪ੍ਰੋ. ਇੰਦਰ ਨਾਥ ਚੌਧਰੀ, ਸ. ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਂਬਰਾਹ, ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ

ਪਾਸ ਬੀ ਗਏ ਤੇ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਲਾਂਭਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੁਸਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਕੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣਾ ਸੀ ਓਹੋ ਹੀ ਵਿਧੀ ਨਿਕਲਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਬੈਠੇ ਹੋ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਈ ਛਟਕਣ ਦਾ ਹਾਲ ਕੀ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਸੀ:-

ਪਾਪ ਗਿਰਾਸੀ ਪਿਰਥਮੀ ਧਉਲੁ ਖੜਾ ਧਰਿ ਹੇਠ ਪੁਕਾਰਾ।
ਸਿਧ ਛਪਿ ਬੈਠੇ ਪਰਬਤੀ ਕਉਣੁ ਜਗਤਿ ਕਉ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਾ।
ਜੋਗੀ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣਿਆਂ ਨਿਸਿਦਿਨ ਅੰਗਿ ਲਗਾਇਨਿ ਛਾਰਾ।
ਬਾਝੁ ਗੁਰੂ ਡੁਬਾ ਜਗੁ ਸਾਰਾ।।੨੯।। (ਵਾਰ 1)

ਹਾਂ, ਸੱਚੇ ਰਹਿਨੁਮਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਜਗ ਡੁੱਬ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਚੰਗੇ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਸੁਸਿਖਤ ਕਰਕੇ ਡੁੱਬ ਰਹੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਤੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਜੋ ਨਾਂ ਨਿਰਾ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਹੋਰਨਾਂ ਵਲੋਂ ਨਚਿਤ ਰਹਿਕੇ ਨਿਰੀ ਅਪਣੀ ਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾ ਦਾ ਸੁਖ ਮਾਣਨ ਸਗੋਂ ਸਾਰਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਏ ਤੇ ਜਗਤ ਦਾ ਦੁੱਖ ਘਟੇ। ਦਸੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਅਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਉੱਚਾ ਭਾਈਚਾਰਾ 'ਖਾਲਸਾ' ਪੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਓਹ ਅਪਣੇ ਕਰਤਵ ਨਾਲ,

ਅਪਣੇ ਉੱਦਮ ਤੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੇਕੀ ਤੇ ਸੁੱਖ ਫੈਲਾਵੇ। ਅੱਜ ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਗਿਰੇਬਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰਕੇ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਤੁਲੀਓ ਤੁਲੀ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਾਲ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਚਰਨਾਂ ਕਵਲਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਆਦਰਸ਼ਕ ਗੁਰਸਿਖ ਨੇ ਅਪਣੇ ਸਿਰ ਪਏ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਇਸ ਖੂਬੀ, ਲਗਨ ਤੇ ਅਣਖੋਂਕਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦੁਰਲੱਭ ਹੈ। ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਲੋਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਤੇ ਜੁੱਟ ਪਏ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਇਸੇ ਪ੍ਰਯਤਨ ਪਰ ਖਰਚ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਲਮ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਤੱਕੀਏ ਤਾਂ ਦਿੱਸ ਪੈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਏਹੋ ਹੁੱਬ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈਚਾਰਾ ਉੱਚਾ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਦੀਆਂ ਦੂਰ ਹੋਣ, ਦੁੱਖ ਘਟੇ, ਨੇਕੀ ਤੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਵੱਧ ਤੇ ਵੱਧ ਰਾਜ ਹੋਵੇ। **ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ** ਪੁਸਤਕ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਚਨਾ ਹੈ; ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪ ਪੈਰਾਏ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਕੇ ਦਿਖਾਈਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦੱਸੇ ਤੇ ਸੁਖਦਾਈ ਰਾਹ ਸੁਝਾਏ। ਬਾਕੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੀ ਆਪ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਥਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਕੋਈ ਖਿਆਲ ਏਹੋ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਕਹਿਣੀ ਕਰਨੀ ਇਕ ਸੀ, ਇਹ ਹੁੱਬ ਨਿਰਾ ਆਪ ਦੇ ਕਲਮੀ ਕਰਤੱਵ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਸਫ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਰ ਪਲ ਛਿਨ ਇਸੇ ਦਰਦ ਵਿੱਚ ਦਰਦਮੰਦ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਯਤਨ ਨਾਲ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਪਰ ਤਤਪਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੀ ਸੂਝ ਇਤਨੀ ਬਾਰੀਕ ਤੇ ਦੂਰ ਰਸ ਸੀ ਕਿ ਦੇਖ ਕੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀਚਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਦੇ ਆਪ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਾਣਕਾਰ ਹਨ ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੇ ਅਹੁਰਾਂ ਦੇ ਐਸੇ ਨਬਜ਼ ਸ਼ਿਨਾਸ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਮਾਨੇ ਪੂਰੇ ਮਾਹਰ ਡਾਕਟਰ ਹਨ। ਮੁੱਦਤਾਂ ਤੱਕ ਆਪ ਦੀ ਕਲਮ ਨੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਨਪੀੜ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਦੱਸੇ, ਦੁਖ ਘਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਮਦਰਦ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਤੇ ਇਹ ਕਾਰਜ ਅਸ ਹੈ ਕਿ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆ ਤੋੜੀ ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਜੋ ਕੁਝ ਆਪ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਓਹੋ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਬੀ ਵਿਖਾਇਆ ਤੇ ਕਦਮ ਕਦਮ ਤੇ ਦ੍ਰਵਣਤਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਖਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:-

ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਦੁਖ ਦੇਖ ਦੇਖ ਦਿਲ ਦਬਦਾ ਦਬਦਾ ਜਾਂਦਾ,
ਅੰਦਰਲਾ ਪੰਘਰ ਵਗ ਟੁਰਦਾ ਨੈਣੋਂ ਨੀਰ ਵਸਾਂਦਾ,
ਫਿਰ ਬੀ ਦਰਦ ਨ ਘਟੇ ਜਗਤ ਦਾ ਚਾਹੇ ਆਪਾ ਵਾਰੋ,
ਪਰ ਪੱਥਰ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਦਰਦ ਦੇਖ ਦੁਖ ਆਂਦਾ।

(ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ)

ਆਏ ਦਿਨ ਐਸੇ ਵਾਕਯਾਤ ਵਰਤਦੇ ਤੱਕੀਦੇ ਸਨ, ਨਮੂਨੇ ਮਾਤ੍ਰ ਇਕ ਘਟਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸੱਜਣ, ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਵਾਕਫ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਆਪ ਪਾਸ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤੰਗ-ਦਸਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਅਸਮੱਥਤਾ ਦੱਸੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੋ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਤੁਹਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਵਕਤੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਏ ਪਰ ਚਿਰਕਾਲ ਲਈ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਨਿਬਾਹ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਆਦਿ ਦੇ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗੇ, ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕਿਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸਰਵਿਸ ਕਰ ਲਓ ਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ: ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕੋਈ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਲਈ ਰਾਸ ਪੱਲੇ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ : ਰਾਸ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਚਾਹੀਏ? ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਹਾਲੇ ਮੇਰਾ ਛੋਟਾ ਮੋਟਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਤੇ 500) ਕਰਜ਼ਾ ਆਪ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਦਿਵਾ ਦਿਓ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਟੋਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਕਰਜ਼ਾ ਉਤਾਰ ਦਿਆਂਗਾ ਅਤੇ ਸੂਦ ਨਾਲੇ ਨਾਲ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਰਹਾਂਗਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ 500) ਦਿਵਾ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਕੂਲੇ ਦਾਖਲ ਕਰਾਉਣ ਤੇ ਫੀਸ ਮਾਫ਼ ਆਦਿ ਦਾ ਬੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਬੀ ਕੁਝ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਸੱਜਣ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਟੋਰ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਚਾਹਨਾ ਸੀ। ਫੇਰ ਇਤਨੀ ਵੱਡੀ ਰਕਮ ਕੰਮ ਟੋਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬੀ ਓਹ ਆਪ ਅਪਣੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਸੁਰਤ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਦਾ ਡਰ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਕਰਤੱਵਜ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਦੂਰੰਦੇਸ਼ੀ ਸੀ। ਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸੁਰਤ ਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਢਿੱਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭੋਗ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮੁੱਕ ਜਾਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਹੋਰ ਦਾਨੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਟੁਰ ਪੈਦੀ ਹੈ, ਉੱਦਮ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੁਰਤ ਯਾਚਕਤਾ ਵਿੱਚ ਨਿੱਸਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਯਾਚਕ ਥ੍ਰਿਤੀ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਫੈਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਉਸਨੂੰ ਬੰਦੋਬਸਤ ਦੁਆਰਾ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਰੁਪਯਾ ਦਿਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਲੋੜਵੰਦ ਦਾ ਉੱਦਮ ਸ਼ਾਂਤ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ, ਕਰਜ਼ੇ ਦਾ ਫਿਕਰ ਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਰੁਝੇਵਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਦਮ ਵਿੱਚ ਲਾਈ ਰੱਖੇ ਤੇ ਉਹ ਅਵੱਸ਼ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰਦਾ ਰਹੇ। ਅਤੇ ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਵਾਂ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਧਰ ਬੈਂਕ ਦਾ ਬੀ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਸੱਜਣ ਨੇ ਨਾ ਵਿਆਜ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਰਜ਼ਾ ਮੰਗਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲੇ ਆਪ ਉਸਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਸਮੇਤ ਵਿਆਜ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਅਦਾ ਕਰਕੇ ਹਿਸਾਬ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਭਾਈਚਾਰਾ, ਫੀ-ਜ਼ਮਾਨਾ ਕੈਸਾ ਹੈ? ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ? ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕੀਹ ਹੈ? ਇਕ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਈ ਗਲ ਬਾਤ ਕੁਝ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਪ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਤੇ ਸਾਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸੁੱਚੇ ਤੇ ਸੱਚੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਦਾ ਕਾਲ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਐਸਾ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸੁੱਚੀ ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ ਵਿੱਚ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਦਾ ਇਹ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਰੋ-ਫਰੋਬ ਕਰਕੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੜਪ ਕਰਨਾ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਦੇ ਭਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਿਤੇ ਦਿੱਸਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕੀ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ, ਕੀ ਮਿੱਤ੍ਰ ਤੇ ਕੀ ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਜੋ ਸਚਾਈ ਤੇ ਰਹਿਕੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰੇ। ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਵੀ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਸਾਣ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਇਹ ਸਿਖਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਗਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਯਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਉਸਤਾਦ ਬੀ, ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਜਗਤ (Educated World) ਨੂੰ ਬੀ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਸਰ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਜਾ ਸਾਇਦ ਓਹ ਸਿਖਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਰੋ-ਫਰੋਬ ਵਿਚ ਮਾਹਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਆਦਮੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਚਾਈ ਦੀ ਖੰਡੇ ਧਾਰ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਟੁਰਨਾ ਚਾਹੇ, ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿਭ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟੇਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਨਾ ਹੋਵੇ ਓਹ ਤਾਂ ਹੁਕਮਰਾਂ ਖਾ ਕੇ ਸੰਗ-ਦਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਭਯਾਸੀ ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਟੁਰਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਤਕਲੀਫਾਂ ਉਠਾਕੇ ਬੀ ਅਪਣੀ ਟੋਰੇ ਟੁਰੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਸੋ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਦੀ ਹੈ ਉਹ ਆਣ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੁਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਮਿੱਤ੍ਰ ਦੀ ਵੰਗਾਰ ਦਾ ਬੀ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੋ ਔਖੇ ਹੋ ਕੇ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਘਰ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਵੇਚਕੇ ਜਾ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੀ ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕੱਖ ਜਿੰਨੀ ਬੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਇਕ Recurring Decimal (ਨਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਦਸ਼ਮਕ ਅੰਕ) ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਖਹਿੜਾ ਬੀ ਨਹੀਂ ਛੁੱਟਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਨੂੰ ਆਪ ਤੋਂ ਮੰਗੇਗਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਏਥੇ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਓਹ ਹਰ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਫਿਰ ਮੰਗ ਲੈਣ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝੇਗਾ। ਫਿਰ ਜੇ ਕਦੀ ਉਸ ਨੇ ਦਸ ਮੰਗੇ ਹਨ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਦਸ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੇ ਤੇ ਪੰਜ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਪੰਜ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਗੁਜ਼ਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਸਗੋਂ ਪੰਜ ਜੋ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੋਸ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋ ਖੜੇਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਪ ਦਾ ਮਿੱਤ੍ਰ ਆ ਕੇ ਲੋੜ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀ ਪੰਜ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾ ਹੋਰ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹੋ ਜੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਪੰਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰੱਖੇਗਾ ਕਿ ਆਖਰ ਇਸ ਨੇ ਬੀ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਚੁਫੇਰਾ ਨਿਬਾਹੁਣਾ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਬੀ ਅਨੇਕਾਂ ਮਿੱਤ੍ਰ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਾੜਾ ਕਿਉਂ, ਪਰ ਇਸ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਕਾਲ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਓਹੋ ਮਿੱਤ੍ਰ, ਜੋ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਲਾਭ ਉਠਾ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਨਾਂ ਮਿਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਰੁਪਈਆਂ ਪਿਛੇ ਉਸਦਾ ਵੈਰੀ ਹੋ ਖੜੇਵੇਗਾ ਤੇ ਜਦ ਬੀ ਮੌਕਾ ਲੱਗੇਗਾ ਉਸਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਉਣੇ ਦੀ ਕੋਰੇਗਾ। ਜੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਦ ਬੀ ਓਹ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨਾਂ ਰਿਹਾ ਤੇ ਜੇ ਦੋ ਚਾਰ ਵਾਰ ਦੇ ਕੇ ਫਿਰ ਮਜਬੂਰਨ ਨਾਂਹ ਹੋਈ ਤਾਂ ਪਹਿਲੋਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੁੜੱਤਣ ਵਧੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤੇ ਦਾਨੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਤਜਰਬੇ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਨਾਂਹ

ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਾਨ ਜਿਹਾ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੌਮ ਦਾ ਜੋ ਲਾਭ ਇਸ ਵਿਚ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਤੇ ਵਜ਼ਕਤੀਗਤ ਆਰਥਕ ਪਰਮਾਰਥਕ ਲਾਭ ਨੂੰ ਭੀ ਜੰਦਰਾ ਵੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੋਟੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਨੀ ਦਾਨ ਦਾ ਗੁਣ ਗੁਆਕੇ ਕੰਜੂਸ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਉਂ ‘ਉਪਕਾਰ’ ‘ਅਪਕਾਰ’ ਵਿੱਚ ਵੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਾਨ ਨੂੰ ਛੋੜਕੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭਲੇ ਦੀ ਮੱਤਿ ਹੀ ਦਿਓ ਜੇ ਉਸਦੇ ਲਾਭ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬੀ ਕਈ ਵਾਰ ਮੱਤ ਦੇਣ ਹਾਰ ਦੇ ਗਲੇ ਦਾ ਹਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਗਲ ਵਿਚ ਮਾਨਸਕ ਚਤੁਰਤਾ ਤੇ Fraud ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ, ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਤੇ ਸਰਲਤਾ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦੀ। ਜਗਤ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਤੱਕੇ ਕਿ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀਆਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਸਿਰਫ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਲਈ ਹੀ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਇਕ ਟਕੇ ਦਾ ਗੋਰੂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਲੱਭਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਖਾਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਪੰਸਾਰੀ ਦੀ ਹਟੀਓ ਗੋਰੂ ਲੈ ਕੇ ਕਪੜੇ ਰੰਗ ਕੇ ਸਾਧੂ ਬਣ ਬਹੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਇਹੋ ਭਾਈਚਾਰਾ ਆ ਆ ਮੱਥੇ ਟੇਕਦਾ ਤੇ ਪੂਜਦਾ ਹੈ। ਅਸਾਂ ਐਸੇ ਸੰਤ ਬੀ ਡਿੱਠੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਪਿਉ, ਭਰਾ ਤੇ ਭਰਜਾਈਆਂ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹਿੰਦੇ ਨਹੀਂ ਥੱਕਦੇ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਗੋਰੂ ਰੰਗੇ ਕਪੜੇ ਪਾ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਓਹੋ ਪਿਉ, ਭਰਾ, ਭਰਜਾਈਆਂ ਬਦਾਮ, ਮਿਸਰੀ, ਰੁਪਏ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਮੱਥੇ ਟੇਕਣ ਲੱਗ ਗਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਇਹ ਤੇ ਇਸ ਤੇ ਇਸ ਤੇ ਬੀ ਵਧੀਕ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਫੇਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ਕਿਉਂ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ? ਇਸ ਪਰ ਢੁੱਕਦੀ ਹੈ ਇਕ ਸੰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਥਾ ਕਿ ਓਹ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਕ ਅਨੂੰਹੇ ਨੂੰ ਗੋਤੇ ਖਾਂਦਾ ਤੱਕ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਹੱਥ ਵਧਾਇਆ, ਅੱਗੋਂ ਅਨੂੰਹੇ ਨੇ ਡੰਗ ਮਾਰਿਆ, ਪੀੜ ਨਾਲ ਸੰਤ ਨੇ ਹੱਥ ਖਿੱਚ ਲਿਆ, ਪਰ ਫੇਰ ਉਸ ਤੇ ਤਰਸ ਆਇਆ ਤੇ ਕੱਢਣ ਨੂੰ ਹੱਥ ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਨੇ ਫੇਰ ਡੰਗ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਇਉਂ ਜਿੰਨੀ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਜਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਓਹ ਡੰਗ ਮਾਰਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਸੰਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਡੰਗ ਮਾਰਨ ਦੀ ਬੁਰੀ ਖਸਲਤ, ਤੇਰੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਮੇਰੀ ਉਪਕਾਰ ਵਾਲੀ ਨੇਕ ਖਸਲਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬੁਰੀ ਖਸਲਤ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਉਪਕਾਰ ਦੀ ਨੇਕ ਖਸਲਤ ਕਿਉਂ ਛੱਡ ਦਿਆਂ ! ਜਿਸ ਕੋਲ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ ਉਸ ਤੋਂ ਓਹੋ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਓਸ ਸੈਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਸੁਸਾਇਟੀ ਪਾਸ ਸਿਵਾਏ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸੋ ਨੇਕੀ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁੱਖ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ, ਦੁੱਖ ਮਿਲਣ ਨੂੰ ਅਨਹੋਣੀ ਤੇ ਅਚੰਭੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਤੇ ਜਿੰਨਾਂ ਬਣੇ ਸਰੇ ਆਪੁ ਸਦਾ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਭਲੇ ਵਿੱਚ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਜੁੱਟੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਤਾਕਿ ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਦੁੱਖ ਘਟਾਕੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸੁੱਖ ਵਧਾ ਸਕੀਏ ਤੇ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਜ਼ਰੂਰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾ ਸਕੀਏ।

ਫਰੀਦਾ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਿ ਗੁਸਾ ਮਨਿ ਨ ਹਢਾਇ॥

ਦੇਹੀ ਰੋਗੁ ਨ ਲਗਾਈ ਪਲੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਇ॥੭੮॥

—ਗੁਰਮੁਖ ਜੀਵਨ 'ਚ

◆ ◆ ◆ ◆ ◆

ਸਿੱਖ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ

ਸਿੱਖ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਮਾਂ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਖੁੱਸ ਚੁਕਿਆ ਸੀ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਪੈਰ ਜੰਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਜਨਤਾ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੇ ਚੰਗੁਲ 'ਚ ਮੁੜ ਤੋਂ ਫਸ ਰਹੀ ਸੀ ਉੱਥੇ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਤੇ ਈਸਾਈਅਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ 'ਚ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ ਜਾਚ, ਸਿੱਖ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਫਿਲਾਸਫੀ ਸਭ ਨਿਘਾਰ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਸੁਧਾਰਕ ਲਹਿਰਾਂ (ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਲਹਿਰ) ਵੀ ਚੱਲੀਆਂ ਪਰ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ 'ਚ ਨਾ ਲੈ ਸਕੀਆਂ ਸਗੋਂ ਜਮਾਤਾਂ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਉਪਰੰਤ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਇਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖਾਂ 'ਚ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਤੇ ਨਿਰੋਲਤਾ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਤੇ ਦਰਦੀਆਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਅਗਾਂਹ ਚਲ ਬਹੁਮੁਖੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਜੈਕਟਾਂ ਅਧੀਨ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ **ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ**, ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਲਿਖਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਨ 'ਚ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਡਾ. ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ, “ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਦੋ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਜਿਤਨਾ ਕੰਮ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਤਾ, ਉਤਨਾ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਇਕ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ।”

(ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ : ਜੀਵਨ, ਸਮਾਂ ਤੇ ਰਚਨਾ)

ਸਿੱਖਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਟੀਚਾ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ 'ਚ ਹੀ ਸਿੱਧ ਲਿਆ ਸੀ। 1891 'ਚ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਬੋਰਡ 'ਚ ਪਹਿਲੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚੰਗੀ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਨਿਮੰਤ੍ਰਣ ਸਿੱਖੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ 'ਚ ਆੜੇ ਨਾ ਆ ਸਕਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ। 1892 'ਚ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈੱਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ ਭਾਵ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਾ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਤੀਰ ਨਾਲ ਕਈ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਵਿੰਨ੍ਹੇ ਗਏ। ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਫਿਰ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਹੋ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦਾ। ਫਲਸਰੂਪ ਸਿੱਖਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਤੇਜ਼ੀ ਫੜੀ। 1893-94 'ਚ ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਹ ਕੰਮ ਹੋਰ ਮੇਕਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਈ ਨਵੇਂ ਲੇਖਕ ਤੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਪਾਠਕ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕੀ ਉੱਦਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ। 1899 'ਚ **ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ** ਤੇ ਫਿਰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਅਨੇਕਮੁੱਖ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਰਮੇਚ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀ, ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਅਦਾਰੇ ਇਸੇ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਚੀਫ਼ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ

ਨੇ ਸਿੱਖ ਵਿੱਦਿਅਕ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ-ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ 'ਚ ਵੱਡੀਆਂ ਪੁਲਾਂਘਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ ਤਾਂ ਇਸ ਕੰਮ 'ਚ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕੀ ਅਦਾਰੇ ਰਾਹੀਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਿੱਗਰ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਤੇ ਕੌਮੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਹੱਕ 'ਚ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲਗਾਤਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ **ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ** ਅਖਬਾਰ, ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਲਿਖਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿੱਤ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਨਮਾਨਸ ਲਈ ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ 'ਚ ਸਮੇਂ ਅਨੁਕੂਲ ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਪਾਇਆ ਯੋਗਦਾਨ ਕੌਮੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ 'ਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪੁਲਾਂਘ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਰਚੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਖੇਤਰ 'ਚ ਮੁੜ ਪਰਤੇ। ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ। ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਰਚੀ ਗਈ **ਸੁੰਦਰੀ** ਦੀ ਮੰਗ ਨਿਰੰਤਰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਤਕ ਬਣੀ ਰਹਿਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ 'ਚ ਇਕ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਅਨੁਕੂਲ ਨਵੇਂ ਰੂਪਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ-ਵਿਧੀ 'ਚ ਇਕਾਗਰ ਰਹਿਣਾ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੋਏ ਬਗ਼ੈਰ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਰਹੇ ਸਗੋਂ ਜੀਵਨ-ਪ੍ਰਯੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਭਾਇਆ ਵੀ। ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ, ਸੰਪਾਦਨਾ, ਪੁਰਾਤਨ ਹੱਥਲਿਖਤ ਖਰੜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ, ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਆਦਿ ਅਨੇਕਮੁੱਖ ਸਿਰਜਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਮਾਜਕ ਖੇਤਰ 'ਚ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਨਵੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ—ਪੰਜਾਬ ਐਂਡ ਸਿੰਧ ਬੈਂਕ, ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਖਾਲਸਾ ਪਰਚਾਰਕ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਸੈਂਟਰਲ ਸੂਰਮਾ ਸਿੰਘ ਆਸ਼ਰਮ, ਚੀਫ਼ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੇਮਕੁੰਟ ਸਾਹਿਬ, ਸਿੱਖ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਕਮੇਟੀ, ਸੈਂਟਰਲ ਖਾਲਸਾ ਯਤੀਮਖਾਨਾ ਆਦਿ ਸੰਗਠਨਾਂ ਤੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਅਸਥਾਪਨਾ 'ਚ ਆਪ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ-ਪਰੋਖ ਯੋਗਦਾਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਿਹਾ। ਸਾਹਿਤਕ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਰਜਾਂ-ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨੇ ਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਦੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਸਿੱਖ ਕੇਂਦਰੀ-ਅਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਪ ਤਾ-ਉਮਰ ਉਪਾਸ਼ਕ ਰਹੇ। ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਰਾਹੀਂ ਰੋਜ਼ ਇਕ ਛੁੱਲਾਂ ਦਾ ਗੁਲਦਸਤਾ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਭੇਟ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਨਿਰਬਾਹ ਅੱਜ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੁੱਲ-ਬੂਟੇ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪ ਪੂਰੀ ਸੰਭਾਲ ਰੱਖਦੇ, ਅੱਜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹਨ। ਸ਼ਿੰਗਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਹਰ ਵਿਧਾ ਹਰ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ। ਸਾਹਿਤ, ਵਿੱਦਿਆ, ਰੁੱਖ-ਬੂਟੇ, ਸਮਾਜਕ ਅਦਾਰੇ ਤੇ ਕੌਮੀ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਇਹ ਕੁਝ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ। ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਮੂਜਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪਾਸੇ ਪੂਰੀ ਤਵੱਜੋਂ ਦਿੱਤੀ। ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਸੋਗਤ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਨਿਰੰਤਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹੇ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਦੇ ਰਹੇ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਆਪ ਕਦਮ ਧਰੇ ਤੇ ਫਿਰ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਧਰਨ ਲਈ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਸਿੱਖ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਅਤੇ ਕੌਮਲ ਭਾਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ 148ਵੇਂ ਜਨਮ-ਦਿਵਸ ਤੇ ਆਓ ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੀਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਿਤ ਸੀ ਇਕ ਸੰਤ-ਕਵੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਜੀਵਨ।

◆ ◆ ◆ ◆ ◆

ਮੈਂ ਬੇਟੀ ਕਲਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਂ!

❖ ਰੋਮੀ ਦਿਵਗੁਣ

ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿ ਦੇ ਮੋਢੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਲੀਹ ਤੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਈਆਂ। ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਡੁੱਲ੍ਹ-ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਝਰਨਿਆਂ, ਫੁੱਲਾਂ, ਖੰਡਰਾਂ, ਪਰਬਤਾਂ, ਕਿਆਰੀਆਂ, ਹਵਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਬਲਕਿ ਰਹੱਸਵਾਦ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਝਲਕਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ **ਕੰਬਦੀ ਕਲਾਈ** ਭਾਗ ੧ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਗੀਤ ਹੈ- 'ਮੈਂ ਕਲਰੀਧਰ ਵਾਲੇ ਦੀ ਬੇਟੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਂ...' ਇਸ ਗੀਤ ਵਿਚ ਜੀਵ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗਣ ਲਈ ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਹਾੜੇ ਕੱਢਦੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਮਨ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਨੂੰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣ ਨੂੰ ਕਾਹਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੀਤ ਕਲਿਆਣੀ ਭੋਪਾਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਢਈਆ ਤਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੈਂ ਬੇਟੀ ਕਲਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਂ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੋਈ ਹਾਂ ਰੋ-ਰੋ ਬੋਹਾਲ ਅੰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਹਾਰੀਆਂ
ਨੀ ਅੰਮਾਂ ਘੋਲੀ ਤੈਥੋਂ ਸਦ ਵਾਰੀਆਂ
ਵੇ ਬਾਬਲ ਬਿਨਤੀ ਕਰਾਂ ਹੱਥ ਜੋੜ, ਆਖਾ ਵੇ ਨਾ ਮੋੜ
ਤੈਥੋਂ ਬਲਿਹਾਰੀਆਂ।

ਜੀਵ ਕੰਨਿਆ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧੀ ਬਣਨਾ ਲੋਚਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੁਹਾਰ ਆਪਣੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਕੋਲ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਮਾਂ... ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਲੱਖਾਂ ਵਾਰ ਅਰਜ਼ਾਂ ਕਰਕੇ ਬੱਧ ਗਈ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖ਼ਸ਼ਵਾ ਦੇ ਪਰ ਤੇਰੇ ਕੰਨੀਂ ਜੁੰ ਨਹੀਂ ਸਰਕਦੀ। ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਮਨ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਆਪਾ ਵਾਰ ਦੇਵਾਂ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਬਲ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਦਾਸਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਵੀ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਗੁਰਸਿੱਖ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਸੁਖਦ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਿਵੇਂ ਪਾਨ ਕਰਾਂ-

ਜੀ ਦੇਖੋ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੇ ਦਾਸਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਤ ਬਨਾ ਲਏ,
ਮੈਂ ਬੀ ਲੋਚਾਂ ਭਾਈਆਂ ਭੈਣਾਂ ਵਾਂਙ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਜੀਵੀਏ,
ਤੇ ਬੇਟੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬੀਵੀਏ,
ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਲਿਆ ਹੁਣ ਘੋਰ, ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਡੇਰ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰੁੰ ਪੀਵੀਏ।

ਦਸਮ ਪਿਤਾ, ਸਰਬਸਦਾਨੀ, ਕਲਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਵਲੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਤਮ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਦਰ ਐਸਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਥੇ ਗਿਆ ਕੋਈ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦਾ। ਸਭ ਮੰਗੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਦਰ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਭਾਣਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਜੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਦਾਤਾ ਹੈ ਕਲਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਗੁਰ ਬੜਿਓ ਬੜਾ
ਜੇਝਾ ਮੰਗੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੋ ਪਾਵੇ ਮੁਰਾਦ, ਗੁਰੂ ਤੁੱਠ ਦੇਵਦਾ,
ਤੇ ਸੱਚੀ, ਨਾ ਖਾਲੀ ਜਾਏ ਦਰ ਸੇਵਦਾ
ਮੈਂ ਬਾਬਲ ਭਾਣੇ ਵਿਖੇ ਸਾਵਧਾਨ, ਮੰਨਦਾ ਫੁਰਮਾਨ
ਆਪੇ ਨ ਕਰੋਵਦਾ।

ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਮਾਲਕ... ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੇ ਦਿਨ ਦੇਖਣੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਦਾਸੀ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ, ਤੇਰੇ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗ ਕੇ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਬਾਬਲ ਨੇ ਚੁੱਪ ਵੱਟੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਿਸ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖੜਾ ਫੋਲਾਂ।

ਹੇ ਸਾਈਆਂ, ਕੋਹੀ ਔਕੜ ਅਚਰਜ ਹੁਣ ਆਇ ਬਣੀ?
ਆਪੇ ਤਾਂ ਸਕੀ ਨਾ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰ, ਸੇਵਕ ਨਹਿੰ ਬੋਲਦਾ
ਸੇਵਕ ਸਾਈਂ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਹੈ ਟੋਲਦਾ,
ਸੋ ਲੀਤੀ ਬਾਬਲ ਮਿਰੇ ਧਰਿ ਮੋਨ, ਕਾਰੀ ਕਰੇ ਕੋਣ?
ਕਿਹੜਾ ਦੁੱਖ ਫੋਲਦਾ?

ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਕਲੋਂ ਬਾਂਝੀ ਭੋਲੀ-ਭਾਲੀ ਹਾਂ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦਾਅ-ਪੇਚ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਗੁਣਵਾਨ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਰਹਿ ਗਈ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਬਸ ਸੰਸਾਰਕ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਕਰਨਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਮਿਹਨਤ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਜੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਜਾਵਾਂ।

ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ, ਨਾ ਹੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕਿਵੇਂ ਤੁੱਠਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇੰਨੀ ਨਕਾਰੀ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕੋ ਝਾੜਨ ਦੀ ਜਾਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖੀ ਮੈਂ। ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਂ ਰੂਪੀ ਅੰਬਰ 'ਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਵਾਂ ਪਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਖੰਭ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਹੇ ਸਾਈਂ ਕੋਈ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਵੇ ਦੇਹੁੰ ਆਵਸੀ,
ਸਕਾਂ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖ, ਆਖਾਂ 'ਬਾਪੂ ਮੇਰਿਆ',
ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਪਿਤਾ ਕਹੋਂ ਪੁਤ ਮੇਰਿਆ।
ਹੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਕਰੀਂ ਤੂੰ ਆਪ, ਤੱਕੀ ਨਾਂਹ ਪਾਪ,
ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਤੇਰਿਆਂ।

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਤੇ ਸਭ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਦੁੱਖ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਦਿਖਦਾ ਹੀ ਹੋਏਗਾ, ਜੋ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਅੰਗੂਣਾਂ ਦਾ ਬੁਖਾਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਹ ਉਤਾਰ ਕੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਠਾਰ ਦਿਉ। ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੀਵ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ, ਸੁਭਾਅ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਘੁੰਮਦਾ ਹੋਇਆ ਆਖਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਰੋਤ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦਾ ਹੈ। ✧ ✧

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸੇਵਾ

❖ ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ*

ਵੀ ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਤਕ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ, ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾ ਕੇਵਲ ਐਲਾਨ ਹੀ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ-ਕਾਜ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 'ਚ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਹਿਚਾਣ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸੇਵਾ ਦੀ ਸਭ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰਮੁਖੀ, ਉਰਦੂ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਸਿੱਖ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਮਰਾਟ ਕਵੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸੇਵਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ 78ਵੀਂ ਸਾਲਗਿਰਹ 'ਤੇ ਕੀਤੀ। 5 ਦਸੰਬਰ, 1950 ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਮਾਗਮ ਰਚਿਆ ਗਿਆ। ਡਾ. ਸੈਫੁਦ-ਦੀਨ ਕਿਚਲੂ ਨੇ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕੀਤੀ। ਡਾ. ਕਿਚਲੂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਜੰਮਪਲ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਸੰਗਰਾਮੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਡਾ. ਕਿਚਲੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਅਦਬੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਪਦ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਮੈਂਬਰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮੀ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉਹੀ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜੋ ਬੰਗਾਲੀ ਵਿਚ ਰਾਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਅਤੇ ਡਾ. ਇਕਬਾਲ ਦਾ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਸਮਾਗਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਬਦੁਲ ਮਜੀਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਡਾ. ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ। ਡਾ. ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਚਿੰਤਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ। ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਦਿਲੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਸਤਿਕਾਰ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਆਚਰਣਕ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਮਹਾਨ ਚੀਜ਼ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ ਨੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਡਿੱਠਾ। ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ, “ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਜਵਾਨ ਹੋਈ ਅਤੇ ਬਿਰਧ ਹੋਈ।”

“ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੀਫ਼ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਵੀ ਰੂਹੇ-ਰਵਾਂ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਭੀ ਰੂਹੇ-ਰਵਾਂ, ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਰੂਹੇ-ਰਵਾਂ, ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਰੂਹੇ-ਰਵਾਂ ਅਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਜੋ ਕੁਝ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਗੰਢ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੈ। ਪਰ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਾ ਕਦੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਖੜੋਤੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਕੋਈ ਇਬਾਰਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ।”

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਕੀਦਤ ਭੇਟ ਕਰਦਿਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਮਿਲਾਪ (ਉਰਦੂ) 4 ਦਸੰਬਰ, 1950 ਜਲੰਧਰ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੀਰੀਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਅਤੇ ਅੱਛੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਦੀਵਾਨ ਮਿੱਠਾ ਮੱਲ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ, ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਾਦਾ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਗੜ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਸਬਾ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਝੰਗ) ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੂਜਨੀਕ ਪਿਤਾ ਡਾਕਟਰ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਦਬੀ ਮਜ਼ਾਕ ਬਹੁਤ ਬੁਲੰਦ ਸੀ। ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਤਰਜਮਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਦਬੀ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਗਏ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਜੀਵਨ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਲਾਲਾ ਅਮੀਰ ਚੰਦ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਦਿੱਲੀ ਨੇ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਤੌਰ ਇਕ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤਰਜਮਾਨ ਹਕੀਕਤ ਅਤੇ ਮੁਸੱਵਰੇ ਫ਼ਿਤਰਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਬਹੁਤ ਬੁਲੰਦ ਹੈ ਅਤੇ ਤਰਾਨੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਖ਼ਾਸ ਵਜਦ ਤਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੂੰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੇ ਅਸਰਾਤ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰ ਵੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਰਹੇ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ‘ਤਸਨਾਅ ਬਨਾਵਟ’ ਅਤੇ ਦਿਖਾਵੇ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾਇਰੀ ‘ਕੁਦਰਤ’ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀਨ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ, ਨਿਰਾਲੇ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਚੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸਹਿਜਤਾ ਅਤੇ ਸਾਦਗੀ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੀਤ ਵੀਣਾ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ।

ਲਾਲਾ ਅਮੀਰ ਚੰਦ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਸਰ ਦਾ ਵੀ ‘ਬਾਦਸ਼ਾਹ’ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਚਮਤਕਾਰ, ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ, ਸੁੰਦਰੀ ਅਤੇ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿੱਖ ਰਵਾਇਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਪਿਰਿਟ ਬਾਕਮਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਸੰਪਰਦਾਇ ਵਿਦਵਾਨ ਮਹੰਤ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ “ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਕਲਗੀਧਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਰਥ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਏ ਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਫਿਰ ਹੋਰ ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਸੁਣੇ ਤੇ ਪਰਮਾਰਥ ਬੋਧ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸੀਨਾ ਬਸੀਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖਤਾ ਸਾਹਿਤ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਕੇ ਚੱਲ ਪਈ ਤੇ ਹੁਣ ਅਨੇਕ ਥਾਂਈ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਰਥ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਚ ਇਸੇ ਮਾਲਾ ਦੇ ਮੋਤੀ ਹਨ।”

ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪੰਜਾਬ ਗਜ਼ਟ (ਉਰਦੂ) ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਨੇ 6 ਦਸੰਬਰ, 1950 ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜਤਨਾ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ “ਜਿਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇ ਗੰਵਾਰ ਬੋਲੀ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਥਾ ਵੇਹ ਲਿਟਰੇਚਰ ਪੈਦਾ ਕਿਆ ਕਿ ਆਜ ਯਿਹ ਜ਼ਬਾਨ ਦੂਸਰੀ ਮਜ਼ਹਬ ਜ਼ਬਾਨੋਂ ਕੀ ਸਫ ਮੇਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਨੇ ਕੇ ਕਾਬਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਫਿਲ ਹਕੀਕਤ ਦੌਰਿਜ਼ਦੀਦਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਕੇ ਜਨਮਦਾਤਾ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਤੇ ਹੈਂ।”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਨਜ਼ਮ’ ਅਤੇ ‘ਮਜ਼ਮੂਨ ਨਿਗਾਰੀ’ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ-ਸਾਧਨਾ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸੰਤ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੈਸੀ ਹਸਤੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਦਾਸ ਦੀ ਥਾਂ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਦਰਅਸਲ ਸੰਗਤ

ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਿਖੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ‘ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ’ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਏ। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਉਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਤ ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈੱਸ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅਤੇ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਜਿਸ ਦੇ ਸਦਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਕਾਲਿਦਾਸ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਉਰਦੂ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਅਜੀਤ (4 ਦਸੰਬਰ, 1950) ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ, “ਅਦਬ ਮੇਂ ਨਏਂ ਰਹਜਾਨਾਤ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋਤੇ ਅਰ ਨਾ ਹੀ ਅਦਬ ਮੇਂ ਨਏ ਰਹਜਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਦੀਬ ਰੋਜ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਤੇ ਹੈਂ। ਸਦੀਓਂ ਕੇ ਬਾਦ ਕੋਈ ਐਸਾ ਇਨਸਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਦਬ ਮੇਂ ਕਿਸੀ ਐਸੇ ਗਿਰਾਂ ਕਦਰ ਇਜ਼ਾਫੇ ਕਾ ਬਾਇਸ ਬਨ ਸਕੇ, ਜਿਸੇ ਹਮ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹਿਨੇ ਵਾਲਾ ਕਹਿ ਸਕੇ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਐਸੀ ਹੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੈ।”

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਨੇ 5 ਦਸੰਬਰ, 1950 ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਆਖਿਆ ਕਿ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ, ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ, ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ, ਪ੍ਰੀਤ ਵੀਣਾ, ਕੰਬਦੀ ਕਲਾਈ ਤੇ ਕੰਤ ਮਹੇਲੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰਾਂ ਜ਼ਬਾਨ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਛੰਦ ਤੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਨੂੰ ਨਵੀਨਤਾ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਲਿਖ ਕੇ ਸਿੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਿਆਨਿਆ ਅਤੇ ਸਮਝਾਇਆ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਆਪ ਨੇ 21 ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੇ ਸਿਰਖੰਡੀ ਛੰਦ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਨਵੀਨ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ ਲਿਖਣ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਪਹਿਲਾ ਸਫ਼ਲ ਯਤਨ ਹੈ।

ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ : ਜੀਵਨ ਤੇ ਨੀਤੀ ਸ਼ਤਕ ਦੇ ਆਪ ਅਨੁਵਾਦਕ ਕਰਤਾ ਹਨ ਤੇ ਏਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਭਰਥਰੀ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਜੋ ਡੂੰਘੀ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਖੋਜੀ ਹੋਣ ਦਾ ਅਕਟ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਲੇਖਕ ਤੇ ਕਵੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਤੇ ਰਹਿਣੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਸਕਾਲਰ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਫੇਰ ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵੱਜਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀ ਆਨਰੇਰੀ ਡਿਗਰੀ ਦਿੱਤੀ।

ਸ਼ੇਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 6 ਦਸੰਬਰ, 1950 ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਜ਼ੀਮ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ੁਮਾਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੰਦਲਾਲ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੈਸੀ ਬੁਲੰਦ ਪਾਇਆਂ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਸਰਦਾਰ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨਾਵਲਿਸਟ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਠੱਤਰਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇ-ਗੰਢ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ‘ਕਰਮਾਂ ਵਾਲੀ ਕਲਮ’ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ।

*ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਅਰਸੀ ਛੂਹ ਤੇ ਖਿੜੀ ਰੂਹ ਦੇ ਗੀਤ - ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ

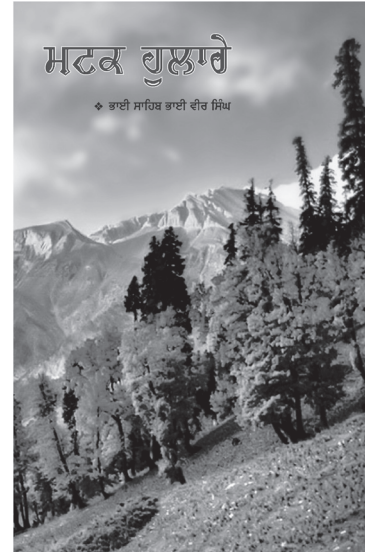
❖ ਡਾ. ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ 'ਕਵਿਤਾ'

ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਕਾਦਰ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਛੋਟੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਕਵੀ, ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ, ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮੋਢੀ, ਰਹੱਸ ਤੇ ਰਮਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਨਿਧੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਡਾ. ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ **ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ** ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ **ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਰਚਨਾਵਲੀ**, (ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ) ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। **ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ, ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ, ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ, ਪ੍ਰੀਤ ਵੀਣਾ, ਕੰਬਦੀ ਕਲਾਈ, ਕੰਤ ਮਹੇਲੀ, ਮੇਰੇ ਸਾਈਆਂ ਜੀਓ** ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਤੇ ਲੰਮੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸੰਕਲਿਤ ਹਨ। ਅੰਤ ਵਿਚ **ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ** ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਦਰਜ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ **ਪੂਰਬੀ ਕਾਵਿ ਦੀ ਆਤਮਾ** ਵਿਚ ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :- “ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਯੁੱਗ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕਤਮ ਸਰੂਪ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ, ਨਵੇਂ ਤਾਲ ਤੇ ਨਵੀਂ ਰਵਾਨੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।”

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਰਚਨਾਵਲੀ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਨੋਟ ਵਿਚ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਸੇਲ ‘ਅਦੁੱਤੀ ਕਾਵਿ ਯਾਤ੍ਰਾ’ ਸਿਰਲੇਖ ਤਹਿਤ ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਅਤਿ-ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ ਕਵੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਕਵੀ-ਆਪੇ ਦਾ ਸਦੈਵ ਉਸ ਬ੍ਰਹਮ-ਆਪੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਿਲੀਨਤਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਿਵਲੀਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਰੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕਵੀ ਦੇ ਜੀਉਣ ਤੇ ਵਿਚਰਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਲਿਵ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਿਵ-ਚੇਤਨਤਾ ‘ਚੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਕਰਮ ਉਗਮਦਾ ਹੈ।

ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਚ ਕੁਲ 59 ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਹੈ। ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਮੁਖਬੰਧ ਦਰਜ ਹੈ। 14 ਜੁਲਾਈ, 1925 ਨੂੰ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡੇਹਰਾਦੂਨ ਤੋਂ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਮੁਖਬੰਧ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮੁਖਬੰਧ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਬੜੇ ਚਾਅ ਤੇ ਉਮਾਹ ਨਾਲ ਜਾਣਦਾ ਤੇ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਹੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- “ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਕਵੀ ਦਾ ਅਜਲ ਥੀਂ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਕਵੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਛਾਤੀ ਆਣ ਉੱਛਲਦੀ ਹੈ, ਕੁਦਰਤ ਦਾ ‘ਅਰੂਪ-ਨਾਦ’ ਕਵੀ ਦੇ ‘ਰਸ-ਅਲਾਪ’ ਵਿਚ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਵੀ ਆਪ ਇਸ ‘ਕਵੀ-ਕੁਦਰਤ-ਸੰਜੋਗ’ ਵਿਚ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਇਕ ਅਣੋਖੀ ਬਿਸਮਿਲ ਬੇਖੁਦੀ ਵਿਚ ਗੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।’

ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਇਹਨਾਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਿਆਂ

ਹਨ :-

‘ਕੁਦਰਤ’ ਤੇ ‘ਕਾਦਰ’ ਦਾ ਜਲਵਾ
ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਇਕ ਸਿਜਦਾ,
ਰੰਗ ਫੀਰੋਜ਼ੀ, ਝਲਕ ਬਲੋਰੀ
ਡਲੁਕ ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਲੀ,
ਰੂਹ ਵਿਚ ਆ ਆ ਜਜ਼ਬ ਹੋਇ
ਜੀ ਵੇਖ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਰਜਦਾ।

ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਜਾਨਣ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਮਾਨਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹਨ। ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਅੰਤੀਵ ਭਾਵ ਜਾਂ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਕਠਿਨ ਚਿਹਨ ਜਗਤ ਨਹੀਂ ਜਿਸਨੂੰ ਡੀ-ਕੋਡ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਰਸ ਹਨ। ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਕੋਲ ਨਾ ਹੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭਾਵਨਾ ਕਿ ਇਸ ਰੰਗ ਤੇ ਰਸ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰ ਸਕੇ। ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਰਸ ਵਿਚ ਗੜ੍ਹਦੇ ਕਵੀ-ਮਨ ਕੋਲ ਪਿਆਰ-ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਅਥਾਹ ਖਜ਼ਾਨੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਮਨ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵਸਤ ਜਾਂ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਵਸਤ, ਵਰਤਾਰੇ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ‘ਚੋਂ ਸੁਆਦਾਂ ਤੇ ਸੁਨੇਹਿਆਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਸੰਚਾਰ ਸੁੰਦਰ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ‘ਚ ਜੁੜ ਕਾਵਿ-ਬੱਧ ਹੋ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤਿ-ਸਾਧਾਰਨ ਤੇ ਅਤਿ-ਸਰਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਅਸਚਰਜ ਹੈ, ਅਦਭੁਤ ਹੈ, ਅਲੌਕਿਕ ਹੈ ਪਰ ਸਹਿਜ ਹੈ। ਇਸ ਉਡਾਰੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰੀਤ-ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਸਰਸਾਰ ਰੂਹ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੱਲੇ ਨਾ ਰਹੱਸ ਪੈਣੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਰਮਜ਼ਾਂ। ਉਦਾਹਰਨ

ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਅਬੋਲ ਹਨ।
ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ : ‘ਵਿਛੜੀ ਕੁੰਜ’ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਦੇ
ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ :

**ਸਿੱਧੇ ਤਾਂ ਲਗਦੇ ਮੈਨੂੰ
ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ,
ਜਾਨ ਮੇਰੀ ਪਰ ਕੁੱਸਦੀ!**

ਸਮੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਦਰਸਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਛੜੀ ਕੁੰਜ ਦੇ
ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਜੁਗਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਵ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਚ ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵਰਨਣ
ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਕਲਿਤ ਕਵਿਤਾ ‘ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਵਿਦੈਰੀ’ ਵਿਚ ਕੀਤਾ
ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਦਾਇਗੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਹੁਲਾਰਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ
ਇਸ ਵਿਦਾਇਗੀ ਵਿਚ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਰੂਹ ਦੇ ਸਦੀਵੀ
ਖੇੜੇ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਕਵੀ-ਮਨ
ਲਈ ਦੁਖਦਾਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਵੀ ਕੋਲ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਖੇੜੇ ਨੂੰ
ਸਾਂਭਣ ਲਈ। ਇਹ ਖੇੜਾ ਉਸ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀ ਮਸਤੀ ਬਖਸ਼ਦਾ
ਹੈ। ਕਵੀ-ਮਨ ਇਹਨਾਂ ਹੁਲਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣਦਿਆਂ ਆਖਦਾ ਹੈ :-

**‘ਮਟਕ ਹਿਲੋਰ’ ਛੁਹ ਤੇਰੀ ਦਾ
ਜੋ ਰੂਹ ਸਾਡੀ ਲੀਤਾ,
ਖੇੜੇ ਵਾਲੀ ਮਸਤੀ ਦੇ ਰਿਹਾ,
ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਜਾ ਜਾਵੇ!**

ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨੇ ਕਵੀ-ਮਨ ਨੂੰ ਅਰਸੀ-ਛੁਹਾਂ ਨਾਲ
ਮਾਲੇ-ਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਰੰਭਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਰਸੀ
ਛੁਹ ਨੂੰ ‘ਰਸ-ਰੰਗ ਛੁਹੇ’, ‘ਅਨੰਤ ਦੀ ਛੁਹ’, ‘ਛੋਹ ਗ਼ੈਬ’ ਸ਼ੁਰੂ-ਖਿੱਚਾਂ
ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਚਿਹਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਛੁਹ ਲੱਗਣੀ
ਤਾਂ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਹੀ ਹੈ। ਜਿੰਦ ਨਦੀ-ਕਿਨਾਰੇ, ਜੰਗਲ ਬੇਲੇ, ਅਰਸ਼ਾਂ
ਤੇ ਉੱਡਣਾ, ਇਕੱਲੇ ਗਾਂਦਿਆਂ ਫਿਰਨਾ, ਇਕੱਲੇ ਮਾਨਣਾ ਲੋਚਦੀ
ਹੈ। ‘ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੇ’ ਕਵਿਤਾ ਇਸ ਲੋਚਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨਦੀ ਹੈ। ‘ਚੜ੍ਹ
ਚੱਕ ਤੇ ਚੱਕ ਘੁਮਾਨੀਆਂ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ।
‘ਬਿਜਲੀਆਂ ਨਾਲ ਬਾਜੀ ਲਗਾਉਣੀ, ਤਾਰੇ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਗੁੰਦਨੇ,
ਚੰਦ ਮੱਥੇ ਤੇ ਲਟਕਾਉਣਾ, ਨੀਲੇ ਅਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਰੁਮਕਣਾ, ਕਿਰਨਾਂ ਦਾ
ਮੀਂਹ ਵਸਾਉਣਾ, ਸਭ ਉਸ ਨੂਰ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਹਿੱਤ ਹੈ।
ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਲੋਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹਨ ਅਜਿਹੇ ਦਰਸਾਰੇ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਪ੍ਰੀਤ-
ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਪਿਆਰੇ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ
ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਾਵਿ-ਬੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਲਈ ਵੀ ਰੂਹਾਨੀ
ਅਨੁਭਵ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਤਾਵਾਂ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਰਸੀ ਛੁਹ ਦਾ
ਸ਼ਾਲੀ ਬਣ ਹੀ ਛੁਹ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

‘ਸਿੱਕ ਤੇ ਖਿੱਚ’ ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ-
ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ। ‘ਅਰਸੀ ਛੁਹ’ ਉਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ
ਕੋਲ ਸਿੱਕ ਹੋਵੇ। ‘ਸ਼ੁਰੂ ਖਿੱਚਾਂ ਵਾਲੇ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਵੀ ਸਿੱਕ ਤੇ
ਖਿੱਚ ਸੰਬੰਧੀ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

**ਇਕ ਦਿਨ ਸਿਕਦਿਆਂ ਲੜ ਤੇਰੇ ਦੀ
ਅਸਾਂ ਛੁਹ ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ :
‘ਸਿੱਕਣ ਸਾਡਾ ਸੀ ਖਿੱਚ ਤੁਸਾਡੀ’
ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਨਜ਼ਰੀ ਆਈ-**

**ਤੁਸੀਂ ਚੁੰਬਕ ਸ਼ੁਰੂ ਖਿੱਚਾਂ ਵਾਲੇ
ਤੁਸਾਂ ਸਿੱਕ ਅਸਾਂ ਦਿਲ ਸੀਤੀ।**

ਇਸੇ ਸਿੱਕ ਤੇ ਖਿੱਚ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਮਿਸਾਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ।
ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਚੁੰਬਕੀ ਖਿੱਚ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਸਿੱਕ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ
ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ‘ਬਿਰਹਾ ਦੀ ਸੁਲਤਾਨ ਭਾਵਨਾ’
ਆਖਿਆ ਹੈ। ‘ਸਿੱਕ ਤੇ ਖਿੱਚ’ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਚਿਤਰਦੀ
ਕਵਿਤਾ ‘ਵੱਧ ਪਯਾਰ ਵਿੱਚ-ਪ੍ਰੀਤਮ’ ਵਿਚ ਕਵੀ ਦੇ ਮਿਸਾਲਾਂ ਰਾਹੀਂ
ਇਹਨਾਂ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਸਮਝਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੱਛੇ ਦਾ ਅੰਮੀ ਬਣ
ਜਾਣਾ ਤੇ ਅੰਮੀ ਦਾ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਦੁਲਾਰ, ਪਿਆਰ ਦੀ
ਸਿੱਕ ਵਿਚ ਨਦੀ ਦਾ ਸਾਗਰ ਵਲ ਜਾਣਾ ਤੇ ਸਾਗਰ ਦਾ ਨਦੀ ਪ੍ਰਤੀ
ਵੱਧ ਪਿਆਰ, ਇਹਨਾਂ ਪਿਆਰ-ਪ੍ਰਗਟਾਵਿਆਂ ‘ਚੋਂ ਸਿੱਕ ਤੇ ਖਿੱਚ ਦੇ
ਅੰਤਰੀਵ ਅਨੁਭਵ ਮਾਣਨ ਦਾ ਹਾਸਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। **ਮਟਕ
ਹੁਲਾਰੇ** ਨੂੰ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਅਮੀਰੀ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ।

ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਮਾਨਵੀਕਰਨ ਮਟਕ ਹੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਆਧਾਰ-ਜੁਗਤ
ਹੈ। ਇਸ ਜੁਗਤ ਦਾ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਜਾਦੂਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ
ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਵੀ-ਮਨ
ਨੂੰ ਮੁਹਾਰਤ ਹੈ ਕਿ ‘ਚੁੱਪ-ਜੀਭਾ’ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਬਖਸ਼ ਦੇਵੇ।
ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ ਵਿਚ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਲਮ ਦੇ ਕਮਾਲ ਪ੍ਰਤੱਖ
ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ‘ਪ੍ਰੀਤਮ ਛੁਹ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਫੁੱਲ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ
ਹੇਠ ਮਿੱਥੇ ਜਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੇ
ਇਹ ਆਖਣਾ

**ਪਰ ਸੁਕਰਾਨਾ ‘ਛੁਹ ਤੁਹਾਡੀ’ ਦਾ
ਅਜੇ ਨ ਭੁਲਦਾ ਸਾਨੂੰ!**

ਕਵੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਕਮਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਛੁਹ
ਅਮਿੱਟ ਹੈ, ਨਿਤ ਅਰਜ਼ੋਈ ਵਿਚ ਬੀਨ ਵੀ ਬੋਲ ਉੱਠਦੀ ਹੈ :

**ਹੱਥ ਤੁਸਾਡੇ ਜਾਦੂ ਵਸਦਾ,
ਛੁਹਿਆਂ ਜੀਉ ਜੀਉ ਪਈਏ :-
ਸ਼ਾਲਾ! ਕਦੇ ਵਿਛੋੜ ਨ ਸਾਨੂੰ,
ਨਿਤ ਨਿਤ ਇਹ ਅਰਜ਼ੋਈ!**

‘ਫੁੱਲ ਤੇ ਯੋਗੀ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬੜੇ ਹੀ ਅਲੌਕਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ
ਫੁੱਲ ਦੀ ਜੀਭ-ਚੁੱਪ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਭਰੇ ਹਨ :

**ਜੀਭ-ਚੁੱਪ ਤਾਂ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ
ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਨ ਦਿਸਾਈ।
ਕੂਕ ਕੂਕ ਸੁਹਣਾ ਪਜਾ ਆਖੇ :
“ਤਨ ਮਨ ਮੇਰਾ ਖੇੜਾ”,
“ਖਿੜਨ ਖਿੜਾਵਨ ਬਾਝੋਂ ਸਾਨੂੰ
ਹੋਰ ਸੁਰਤ ਨਹਿ ਕਾਈ।”**

ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ ਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਕੁਦਰਤ ‘ਚੋਂ ਕਾਦਰ
ਦੇ ਝਲਕਾਰੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀਆਂ, ਵਸਲੋਂ ਉਰੇ ਮੁਕਾਮ ਨ ਕੋਈ ਦੇ
ਉਦੇਸ਼ ਸੰਗ ਨਿਰੰਤਰ ਚਾਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।
ਰੂਹ ਦੇ ਖੇੜੇ ਤੇ ਅਰਸੀ ਛੁਹ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਲਈ **ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ** ਦੀਆਂ
ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਸੁਣਨਾ ਤੇ ਮਾਨਣਾ ਸੁਭਾਗ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਮੋ: 9888084503

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਇਕਾਂਤੀ ਬਿਰਤੀ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ

❖ ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ ਪਾਹਵਾ*

ਇਕੱਲਾ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥ ਹੋਣਾ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਅੰਤਮ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਸੋ ਇਕਾਂਤੀ ਜਿਸੁ ਰਿਦਾ ਥਾਇ॥ ਸੋਈ ਨਿਹਚਲ ਸਾਚ ਠਾਇ॥

ਏਕਾ ਖੋਜੈ ਏਕ ਪ੍ਰੀਤਿ॥ ਦਰਸਨ ਪਰਸਨ ਹੀਤ ਦੀਤਿ॥

ਹਰਿ ਰੰਗ ਰੰਗਾ ਸਹਜਿ ਮਾਣੁ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਤਿਸੁ ਜਨ ਕੁਰਬਾਣੁ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੧੧੮੦)

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਕਾਵਿ, ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਉਸ ਬਿੰਦੂ ਉਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ; ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ 'ਪਰਮ' ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਲਈ ਬਿਹਬਲ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਇਕਾਂਤੀ-ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਲੋਚਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਇਕੋ-ਇਕ (੧੯) ਨਿਹਚਲ ਅੰਤਮ-ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਪੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਾਡਾ ਹਿਰਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਇਕਾਂਤ ਦੀ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸਦਾ ਅੰਤਮ ਪੜਾਅ ਵਸਲ ਹੈ :

ਇਕੋ ਲਗਨ ਲਗੀ ਲਈ ਜਾਂਦੀ, ਹੈ ਟੋਰ ਅਨੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ,
ਵਸਲੋਂ ਉਰੇ ਮੁਕਾਮ ਨ ਕੋਈ, ਸੋ ਚਾਲ ਪਏ ਨਿਤ ਰਹਿੰਦੇ।

(ਲਹਿਰ ਹੁਲਾਰੇ, ਪੰਨਾ 30)

ਇਥੇ ਇਕਾਂਤ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਕਵੀ ਉਸ ਅਨੰਤ-ਰਾਹ ਦੀ ਚਾਲੇ ਪੈਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਕਾਂਤ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੋ!

ਤੇਰਾ ਥਾਉਂ ਕਿਸੇ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ, ਤੇਰਾ ਥਾਉਂ ਕਿਸੇ ਜੰਗਲ ਬੇਲੇ
ਤੇਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਅਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਉਡਣਾ, ਤੇ ਗਾਂਦਿਆਂ ਫਿਰਨ ਅਕੇਲੇ
ਤੇਰਾ ਜੀਵਨ ਸੀਰਾ ਤੇਰੇ ਹੀ ਜੋਗਾ, ਤੂੰ ਆਪੇ 'ਆਪੇ' ਨਾਲ ਖੇਲੋਂ
ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਰੋਲਿਆਂ ਵਿਚ ਆ ਖਲੋਤੀ, ਤੇਰੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਝਮੇਲੇ।

(ਲਹਿਰ ਹੁਲਾਰੇ, ਪੰਨਾ 31)

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੋ' ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਕਾਂਤੀ-ਬਿਰਤੀ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੁਖਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਵ ਤੋਂ ਇਹ ਲਗਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕੱਲਤਾ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਰੱਖਦਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਜੋਗਾ ਹੋ ਕੇ, 'ਆਪੇ' ਦੀ ਭਾਲ ਕਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਪੱਸਰੇ ਭੌਤਿਕ-ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਝਮੇਲਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿ ਕੇ ਅਰਸੀ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰੇ ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹਸਦਿਆਂ-ਖੇਡਦਿਆਂ, ਸਹਿਜ-ਸਮਾਜਕ ਕ੍ਰਿਤ-ਕਰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਵਿਗਾਸ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ

ਨਿਰਦੇਸ਼ ਹੈ ਸੋ ਇਕਾਂਤ ਅਤੇ ਇਕੱਲ ਵਿਚਲੇ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਫ਼ਰਮਾਨ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹ ਜਾਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰੀ ਦੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਸਹਿਜ-ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਮਾਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਕਾਂਤ ਦੇ ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਤਲਾਸ਼ਦੇ ਹਾਂ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਆਮ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਇਕੱਲੇਪਨ ਅਤੇ ਇਕਾਂਤ ਨੂੰ ਪਰਿਆਇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਇਕੱਲਪਨ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਹੈ ਜੋ ਅਵਸਾਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰਲੇ ਖ਼ਾਲੀਪਨ ਦੀ ਹੀਣਤਾ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਲੁਕਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੈ। ਇਕੱਲ ਇਕ ਮਾਨਸਿਕ ਜ਼ਖ਼ਮ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਇਕਾਂਤ ਸਾਨੂੰ ਆਪੇ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਾ ਕੇ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਇਕੱਲ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁੜਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਉਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਖਦੇ ਹਨ :

ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ 'ਇਕੱਲ' ਨੇ ਘਬਰਾ ਲਿਆ ਹੈ ਮੈਨੂੰ,
ਭੰਨਾ ਹਾਂ ਦਰ ਤੇ ਆਯਾ, ਇਸਤੋਂ ਛੁਡਾ ਲੈ ਸਾਹਾ!
ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਬਿਗਾਨੇ, ਵਿਚ ਭੀੜ ਕੇ ਭੜੱਕੇ,
ਵਿਚ ਜੰਗਲਾਂ ਕਿ ਬੇਲੇ, ਨਦੀਆਂ ਸਮੁੰਦ ਕੰਢੇ,
ਇਹ ਛੱਡਦੀ ਨ ਖਹਿੜਾ, ਖਾਂਦੀ ਹੈ ਕਾਲਜੇ ਨੂੰ।
ਤੇਰੇ ਬਿਨਾ ਨ ਕੋਈ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਡਾ ਸਕੇ ਹੈ
ਦੀਦਾਰ ਦੇ ਕੇ ਆਪਨਾ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਡਾ ਲੈ ਮੈਨੂੰ।
ਸਿਰ ਸੱਦਕਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪਯਾਰੇ ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਦਾ।

(ਮੇਰੇ ਸਾਈਆਂ ਜੀਓ, ਪੰਨਾ 38)

ਇਕਾਂਤ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਤਮਾਮ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਭੌਤਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀਆਂ ਬਲਕਿ ਅੰਤਰਮਨ ਵਿਚ ਠਹਿਰਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਵਿਚ ਅੰਤਰੀਵ ਵਿਗਾਸ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

ਮਿੱਟੀ ਚਮਕ ਪਈ ਇਹ ਮੋਈ, ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਲੁੱਆਂ ਵਿਚ ਲਿਸ਼ਕੇ,
ਬਿਜਲੀ ਹੂੰਦ ਗਈ ਥਰਾਂਦੀ ਹੁਣ ਚਕਾਊਧ ਹੈ ਛਾਈ।

(ਲਹਿਰ ਹੁਲਾਰੇ, ਪੰਨਾ 65)

ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਜਾਦੂ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਆਨੰਦ ਦੀ ਉੱਚਤਮ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ

ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਨੰਦਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਇਕਾਂਤ-ਬਿਰਤੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਅਲੌਕਿਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤਕ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਕਲਿਆਣ-ਭਾਵ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੁਆਰਾ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਆਪਣੇ ਖੇੜੇ ਖਿੜਕੇ ਸਰਵਰ, ਖੇੜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਇਆ।
ਸੁੱਤਾ ਖੇੜਾ ਉਹਦਾ ਜਗਾਇਆ, ਖੇੜੇ ਰੰਗ ਜਮਾਇਆ।

(ਲਹਿਰ ਹੁਲਾਰੇ, ਪੰਨਾ 149)

ਆਪਣੇ ਇਕਾਂਤੀ-ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਉਸ ਸੁੰਦਰ, ਚੈਤਨ, ਅਨੂਪਮ, ਅਨੁਰਾਗੀ, ਬੈਰਾਗੀ, ਕਰਤਾ, ਭਰਤਾ, ਸੁਹਜਮਈ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ-ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਉਦਾਤ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਖਰ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨਾਲ ਇਉਂ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਹੇ ਸੁੰਦਰ! ਹੇ ਸੁੰਦਰਮ! ਹੇ ਪੂਰਨ ਸਰਵੱਤ੍ਰ!
ਆਨੰਦਮ ਆਨੰਦ ਤੂੰ ਹੇ ਤੂੰ ਪਰਮ ਪਵਿੱਤ੍ਰ

(ਦੀਵਾਨ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ 134)

ਇਹ ਸੱਚ ਸਰਬ ਵਿਦਿਤ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਇਕਾਂਤ ਨੂੰ ਸੁਹਜਮਈ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪ ਖੁਦ ਵੀ ਮਨ ਤੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਸਾਰ-ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਵੀਕਾਰ-ਭਾਵ ਨਾਲ ਅਪਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਹੋਣਾ, ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਅੰਤਮ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣਾ, ਇੱਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਹਾਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਅਨੁਭੂਤੀ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਮਝਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰੀਤਮਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ; ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, “ਜਿਨਿ ਮਾਣਸ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਕੀਏ”।

ਰੂਹਾਨੀ-ਸਿਖਰ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਅਕਸਰ ਹੀ ਗੁਣੀ ਜਨ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਜਾਹਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਤਕ ਹੀ ਸੰਜੋਏ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ; ਇਹ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨ-ਜਮਾਲੀ ਛੁਪੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਖੁਦ-ਰੋਂ ਉੱਗ ਪੈਣ ਵਾਲੇ, ਔਸ਼ਧੀ-ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਬਿਨਫ਼ਸਾ ਦੇ ਫੁੱਲ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਮਿਰੀ ਛਿਪੀ ਰਹੇ ਗੁਲਜ਼ਾਰ, ਮੈਂ ਨੀਵਾਂ ਉੱਗਿਆ,
ਕੁਈ ਲਗੇ ਨ ਨਜ਼ਰ ਟਪਾਰ, ਮੈਂ ਪਰਬਤ ਲੁੱਕਿਆ।

- - - - -

ਮਿਰੀ ਛਿਪੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਚਾਹ ਤੇ ਛਿਪ ਟੁਰ ਜਾਣ ਦੀ,
ਹਾ, ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਨਾਂਹ, ਮੈਂ ਤਰਲੇ ਲੈ ਰਿਹਾ।

(ਲਹਿਰ ਹੁਲਾਰੇ, ਪੰਨਾ 33)

ਇਸੇ ਭਾਵ ਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ‘ਫੁੱਲ’ ਲਹਿਰ ਹੁਲਾਰੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਪੰਨਾ 92 ਉੱਤੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿਸਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਣੀਜਨ ਦੀ ਸੋਭਾ ਛੁਪਾਇਆਂ ਛੁਪਦੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਾਨਵ-ਕਲਿਆਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪ ਦੀ ਇਕ ਅਣਛਪੀ ਕਵਿਤਾ “ਨਾਮ ਕਿਉਂ ਛਿਪਾਇਆ” ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਮਿਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕ ਉਪਰ ਇਸਦਾ ਸੰਕੇਤ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। “ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ” ਵੱਲੋਂ ਆਪ ਦੀਆਂ ਅਣਛਪੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪਿਆਰ ਅੱਥਰੂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਦਰਜ ਹੈ :

ਨਾਮ ਅਸਤਿ ਹੈ ਸਾਡਾ ਨੀ ਸਹੀਓ! ਹਾਂ ਸੱਤਯ ਹੈ ਨਾਮ ਇਕ ਸਾਈ।
ਏਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਨਾਮ ਛਿਪਾਈਏ ਅਸੱਤਿ ਦੀ ਕੀ ਵਡਿਆਈ?

ਐਪਰ :-

ਦਾਨਿਆਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਘੱਲਿਆ “ਇਸ ਨਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ਲੈ ਲਾਈ”
ਸੱਜਣ ਨਾਲ ਵਧਾਈਆਂ ਘੱਲਣ ਤੇ ਰਸਮ ਕਰੇ ਇਹ ਆਈ:

“ਘੱਲ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ”, ਅਸੀਂ ਹਿਰਾਨੇ ਨਿਤ ਨਾਮ ਤਾਂ ਰਹੇ ਛਿਪਾਈ,
ਨਾਮ ਅਸੱਤਿ ਨੂੰ ਮਿਲਯਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੁਣ ਕੀਕੂੰ ਫਥਾਈਏ ਭਾਈ!

ਸੱਜਣੇ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਘੱਲੀ ਵਧਾਈ ਇਕ ਦਿਓ ਅਸੀਸ ਸੁਖਦਾਈ :-

“ਸਤਿਨਾਮ ਰਹੀਂ ਲਿਵਲਾਈ ਰੱਬ ਰਜਾਈ ਇਹ ਰੰਗ ਲਾਈ।

(ਪਿਆਰ ਅੱਥਰੂ, ਪੰਨਾ 68)

ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਕਾਂਤ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਹੈ। ਇਕਾਂਤ ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਤਮ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਹਰ ਪਲ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣ, ਬੁੱਝਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ, ਪਰ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੀ ਇਕਾਂਤ ਨੂੰ ਮਾਣ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਇਕਾਂਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਹਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੰਦਰਭ ਰਚਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਇੰਨਾ ਪਰਿਪੂਰਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਕਾਂਤ-ਬਿਰਤੀ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਊਰਜਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਸੁਹਿਰਦ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਹਿੱਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

*ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ,

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ,
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਮੋ. : 9810406969

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ : ਸਿੱਖ ਆਚਰਣ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਉੱਤਮਤਾ

❖ ਭਾਈ ਹਰਿਸਿਮਰਨ ਸਿੰਘ

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਜਿਸ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ‘ਕਲਮ’ ਰਾਹੀਂ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ’ਤੇ ਤਿੰਨ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਵਿਦਵਾਨ ਜਿਸ ਵੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਸਾਹਮਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਗਰਦਿਸ਼, ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਝੱਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ, ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਸੱਤਾ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਰਤਾਂ, ਸੁਖਦ-ਦੁਖਦ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖਾਵਾਂ ਮੋੜ ਦੇਣ ਲਈ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣ ਆਦਿ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੋਢੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਆਚਰਣ ਵਿਚ ਆਈ ਗਿਰਾਵਟ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਕੁਝ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਈਸਾਈ ਮੁਸਲਿਮ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਘੁੱਸਪੈਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਪਏ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਨਿਕਲੇ ਨਤੀਜੇ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ। 1847-49 ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਦੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਕਹਿਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਘਟਣਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਚਰਣ ਵਿਚ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗਿਰਾਵਟ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਗਿਰਾਵਟ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਬਾਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਆਚਰਣ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਥਾਇ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਕੁਝ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ **ਸੁੰਦਰੀ, ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ, ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ, ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਚਮਤਕਾਰ** ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ-ਸਾਹਿਤਕ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਚੀਆਂ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ-ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਮੁਗਲ ਜਬਰ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਨਾਇਕਾਂ-ਨਾਇਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ। ਡਾ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ (ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ) ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ “ਕੌਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲ ਲਿਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਲੇਖਣੀ ਰਾਹੀਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਾਨਣਯੋਗ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਿੱਖ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ।” (ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ਕ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਉਦੋਂ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਰਾਹੀਂ ਨਵੀਂ ਜਾਗਰਤੀ

ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ **ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ** ਵਿਚ ਖ਼ੁਦ ਲਿਖਦੇ ਹਨ “ਪੰਥ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਤ ਪਿਛਲਿਆਂ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਵਿਗਾੜ ਵੱਲ ਦੌੜਨ ਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਵੀ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਵੱਲ ਆ ਜਾਏ, ਉਹ ਉੱਚਾ ਆਦਰਸ਼ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ, ਉਹ ਨਮੂਨੇ ਦਾ ਬੰਦਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਰਚ ਕੇ ਦੱਸਿਆ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁੱਚੇ ਤੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਹੇ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਇੱਕ ਮੁਕਤ ਹਰੀਜਨ ਹੈ, ਆਪ ਅੰਦਰੋਂ ਬਹੁਤ ਸੁਖੀ ਹੈ ਤੇ ਸਰਬੱਤ ਲਈ ਸੁਖਦਾਈ ਹੈ, ਅਭੈ ਹੈ, ਅਜਿੱਤ ਹੈ, ਪਰ ਭੈ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਧੱਕਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਕੀਕੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖ਼ਾਲਸਾ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ, ਇਹ ਪੋਥੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੱਸੇ ਗੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਦਸੇ ਸਮਾਚਾਰ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਾਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਅਸੀਂ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ, ਸਹਾਰਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪੁੰਜ ਬਣ ਕੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ ਬਣੇ ਰਹੀਏ।”

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਅਤੇ **ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖ਼ਾਲਸਾ** ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਜ ਕਿੱਸਾ ਕਾਵਿ, ਬਾਰਾਮਾਹੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ “ਕਾਇਦਾ ਕਲਚਰ” ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਗੁਣਾਤਮਕ ਅਤੇ ਸਿਫਤੀ ਮੋੜਾ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਲਈ ਨਾਵਲ ਰਚਨਾ, ਕਵਿਤਾ ਲੇਖਣੀ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੇ ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ, ਪ੍ਰੈਸ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਮਕਸਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਛੋਟੇ ਟਰੈਕਟ ਛਾਪਣ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੋਢੀ (Pioneer of Modern Punjabi Literature) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਫੈਲਾਓ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਦਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਸੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਜੋ ਵੱਡਾ ਗੁਣਾਤਮਕ ਅਤੇ ਗਿਣਾਤਮਕ ਫੈਲਾਓ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮਾਣ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਬਲ ਮਿਲਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪਿੱਠੂ ਬਣੇ ਮਹੰਤਾਂ-ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਅਕਾਲੀ-ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਜੋ ਸ਼ਕਤੀ ਮਿਲੀ, ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸਿੱਖ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ **ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਿਲਸਿਲਾ (Bhai Vir Singh School of Thought)** ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪੰਥਕ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਜਾਬ ਪ੍ਰੇਮ ਆਦਿ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਤਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੰਥ, ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਨਾਲ **ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖ਼ਾਲਸਾ** ਦਾ ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਕਾਫ਼ਲਾ ਯਕੀਨਨ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋਇਆ ਸੀ (ਹੈ)। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਵਿਚ ਪਾਏ ਗਏ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਸਥਿਤ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ ਅੱਗੇ ਵਧਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਾਸ਼! ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਿਰਦਾਰ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਚਿੰਤਕ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ 100 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਪੰਥ ਨੂੰ ਜੋ ਤਰਾਸਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਪ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਭੋਗਣੇ ਪਏ, ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਨਾ ਬਣਦੀ। ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੀ ਹੋਰ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਕਤੀਸੰਪੰਨਤਾ ਅਤੇ **ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖ਼ਾਲਸਾ** ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਅਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਏ ਗਏ ਯੋਗਦਾਨ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਨੀਤੀ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਸੂਤਰਬੱਧ ਕਰਨ ਪ੍ਰਥਾਇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਟਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ। ਇਕ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਦੇ ਸੱਚ ਅਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਨਾਏ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਵਰਗੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਉਤਪਤੀਮੂਲਕ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਸਮੂਹਕ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਈ ਆਚਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ, ਸੁੱਚਾ ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਧਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਦੋ, ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾ ਤਕਨੀਕ, ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲੇਖਣੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ, ਭਵਿੱਖ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਸਮਰਪਣ, ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਆਦਿ ਦਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿਣਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤਿੰਨ, ਸਿੱਖ ਬੋਧਿਕਤਾ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਤਕਦੀਰ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਪੰਥਕ ਆਗੂਆਂ ਲਈ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ “ਨਵੀਂ ਫਸਲ” ਬੀਜਣ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਕੇ ਪੰਥਕ ਲੋੜਾਂ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੇ ਮਹਾਨ ਮਕਸਦਾਂ ਪ੍ਰਥਾਇ ਵੱਡਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਮੁਆਫ਼ਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ। **ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖ਼ਾਲਸਾ** ਅਤੇ **ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਕੇ ਬੋਲ ਬਾਲੇ** ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਨੇਰੀ ਸੁਰੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਲਈ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਕਾਦਮਿਕਤਾ ਯਾਨੀ ਸਿੱਖ ਬੋਧਿਕਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿਫਤੀ ਮੋੜ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਚਾਰ, ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਚੌਥਾਈ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਜੋ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇਣ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਬਣੇ ਹਨ, ਉਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਮਾਦੀ ਜੀਵਨ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ-ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ-ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਖੋਜ ਦੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਪਸਾਰਾਂ ਆਦਿ ਖੇਤਰਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਵੱਡਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜ, ਹੁਣ ਸਿੱਖ ਜਾਗਰਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਵ-ਉਭਾਰ ਦੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਂ ਸੀਮਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਘੜੀ, ਦਿਨ ਅਤੇ ਮੌਕੇ ਆਦਿ ਵਿਚ ਸਿੱਖ-ਵਿਸਮਾਦੀ ਜਾਗਰਤੀ ਦੀ ਲੋਅ ਜਗਦੀ ਰਹਿਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖੀ ਸਪਿਰਟ ਨੂੰ ਪ੍ਰਨਾਏ ਹੋਏ ਹਰ ਸਿੱਖ, ਪੰਜਾਬੀ, ਗ਼ੈਰ-ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖੀ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਮਾਨਵ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਹਿੱਤ ਵਿਸਮਾਦ, ਖ਼ਾਲਸਾਈ ਕੀਮਤਾਂ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹੋਣੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਆਦਿ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ “ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਆਣਪ” ਨਾਲ ਉਸਾਰੂ ਤਾਲਮੇਲ ਬਿਠਾ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਪੱਧਰੀ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਰਚਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਹੋਣਗੇ। ਛੇ, ਵੱਡੀਆਂ ਪੰਥਕ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੀ ਜਾਗਰਤੀ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕੇਂਦਰਾਂ ਸਮੇਤ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣੇ ਹੋਣਗੇ। ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਸ਼ਕਤੀ, ਉਰਜਾ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋ ਕੇ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮਾਰਗਾਂ ਉੱਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਨਵੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸਿਰਜਣੇ ਹੋਣਗੇ।

ਚੁੱਕਿ ਇਹ ਸਮਾਂ **ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖ਼ਾਲਸਾ** ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਵਿਸਮਾਦੀ ਗਲੋਬਲ ਪਸਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਸਿਲਸਿਲੇ (Vismaadi School of Thought) ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਅਥਵਾ ਸੋਚ ਅਮਲ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਣੇ ਰਹਿਣ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਸਮੂਹਿਕ ਖ਼ਾਲਸਾਈ ਚੇਤਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਅਤੇ ਪਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝੇ, ਅਪਨਾਏ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਆਣਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਰ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਜਾਏ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਰ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ **ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖ਼ਾਲਸਾ** ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ-ਸੱਤਾ ਪਰਿਪੇਖ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਲੇਖਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਏ। ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਬਾਰੇ ਪੰਥਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਹਾਨ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹਰ ਲਿਖਤ ਅੰਤ ਨੂੰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿੰਦੀ ਰਹਿਣੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੰਥਕ ਯੋਗਦਾਨ ਤੋਂ ਇਹ ਕੁਝ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ “ਪਿਆਰ ਗਲਵਕੜੀ” ਪਾ ਕੇ ਵਧੇਰੇ ਸੋਝੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਉੱਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸੂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਢਾਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਹੁਣ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਚਿੰਤਕ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉੱਚ ਪ੍ਰਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਉਡਾਰੀ ਲਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ।

ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ : ਲੇਖਕ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੁਸਤਕ **ਖ਼ਾਲਸਾ ਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ** 'ਚ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਵਿ-ਪਰੰਪਰਾ

❖ ਡਾ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ

ਪਰੰਪਰਾ ਬਾਰੇ ਦੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਚਰਚਿਤ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੇ ਅਤੀਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਪਰੰਪਰਾ ਵਾਲੇ ਪੱਖ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਅਤੀਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਸਮਾਜ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਹੋਰ ਪੱਖ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਜੀਵਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਸਾਹਿਤ-ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਸਗੋਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਮਾਪਦੰਡ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਅਕਤੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਸਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਝਲਕ ਸਾਨੂੰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਹਿਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਰਿਆਦਾ ਰੂਪ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਚਨਾ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਧਰਾਤਲ ਸੱਚ ਤੇ ਨਿਰਭਉ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਅਤੀਤ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ, ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ- ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਜੋ ਕਵਿਤਾ ਗੁਰਮੁਖ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਰਚੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰਾਸਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਾਵਿ-ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਧਰਮ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੂਫੀ-ਕਾਵਿ ਤੇ ਕਿੱਸਾ-ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਝਲਕ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਕ ਤੇ ਰਹੱਸ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ, ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ, ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ, ਧਰਮ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ-ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਤੇ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਰਤੀ-ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਇਕ ਅਦਭੁਤ ਕੜੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ ਦਾ ਸਰਗੁਣ ਸਿਧਾਂਤ 'ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜੈਸੀ ਮੈ ਆਵੈ ਖਸਮ ਕੀ ਬਾਣੀ ਤੈਸੜਾ ਕਰੀ ਗਿਆਨੁ ਵੇ ਲਾਲੇ॥ (੭੨੨)

ਇਹ ਕਾਵਿ ਕੇਵਲ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ ਨਾਲ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ 'ਨਿਨਾਣ ਭਰਜਾਈ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆਦਾਇਕ ਵਾਰਤਾਲਾਪ' ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਿਖੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਹੋਰ ਆਖੇ, ਬਖਸ਼ ਦਿਓ ਅਪਰਾਧ ਜੇ ਕਰੇ ਕੋਈ।

ਫੇਰ ਇਸ ਤੋਂ ਕਦਮ ਇਕ ਹੋਰ ਅੱਗੇ, ਬਖਸ਼ ਦਿਓ ਤੇ ਯਾਦ ਨਾ ਪਰੇ ਸੋਈ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਵਿ-ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਝਲਕ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

**ਸਰਗੁਣ ਤੋਂ ਹੈ ਪਰ ਮਾਨੋ ਲੋਕ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਤੋਂ ਹੈ ਹੇਠ ਪਹਿਲਾ ਪੈਰ ਏ
ਜੋ ਕੁਝ ਸੀ ਇਸ ਥਾਉਂ ਉਸਦਾ ਰੂਪ ਏ ਫਿਰ ਪਰ ਨਹੀਂ ਅਰੂਪ ਰੂਪ ਅਰੂਪ ਸੀ।**

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਸ਼੍ਰੋਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਕਾਵਿ-ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸ਼੍ਰੋਤ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਗੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਕਾਵਿ-ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਆਵੇਸ਼ਮੂਲਕ ਸ਼੍ਰੋਤ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਤੇ ਆਯਾਮਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪਰਪੱਕ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਜਟਿਲ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਜਟਿਲਤਾ ਨੂੰ ਸਰਲਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਿਰਿਆ-ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਜਾਂ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਅੰਤਮ ਨਬੇੜਾ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਵਿਸ਼ਵ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਵਿ ਉਦਾਹਰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

**ਜੀਅ ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਸਈਓ, ਉਡਦਾ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ-
ਕੱਤਣ, ਤੁੰਮਣ, ਹੱਸਣ, ਖੇਡਣ ਖਾਵਣ ਮੂਲ ਨ ਭਾਵੇ।**

(ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ)

ਉਪਰੋਕਤ ਮਿਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰਹੱਸਮਈ ਰਮਜ਼ ਪੂਰੇ ਧਰਤ-ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਗੂੰਜਦੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਾਡੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਰੰਪਰਾ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਘੁਲ-ਮਿਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਬਿਰਹਾ ਵਿਚ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਵਿਚ ਜੀਅ ਨਾ ਲੱਗਣਾ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕਣਾ ਪਰ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ-ਹਿੱਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਰੀਝ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰ ਲੈਣਾ। ਹੁਕਮ ਤੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਚੱਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਪਣਾਉਣਾ। ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੀਵੰਤ ਵਰਤਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਤਨਾਉ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਕੇਵਲ ਮਸਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਖੇਡੇ ਵਾਲੀ ਅਰਸਥਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਅਮਲ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਕ ਬਿਰਤੀ ਤੇ ਪਵਨਹਾਰੀ ਚੌਗਿਰਦੇ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਰਹੱਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਇਕ ਵਿਗਾਸ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਵਿਗਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

*ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ,

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ,

ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ।

ਮੋ.: 9990963211

ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸਹਿਤ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੁਰਬ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੁਰਬ ਮੌਕੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਦੀਪਮਾਲਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ 551ਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੁਰਬ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸਹਿਤ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭੋਗ ਪਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲਿਆ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਇਕ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੁਰਬ ਮੌਕੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪਾਵਨ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਸਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਟੱਲ ਰਾਇ ਵਿਖੇ ਸੁੰਦਰ ਜਲੋਅ ਸਜਾਏ ਗਏ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਅਖੰਡਪਾਠ ਦੇ ਭੋਗ ਉਪਰੰਤ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗਿਆਨੀ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੁਰਬ ਦੀ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੁਰਬ ਸਮਾਗਮ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉੱਥੇ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਲੋਕਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ 'ਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੁਰਬ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਬਾਰਡਰ 'ਤੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਕਿਸਾਨੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਜਗਾ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੁਰਬ ਮਨਾਇਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ- ਨਾਮ ਜੱਪੋ, ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਵੰਡ ਛਕੋ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣਿਆਂ ਹੱਕਾਂ ਖ਼ਾਤਰ ਖੜੋਣ ਦੇ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਚਿਤਵਿਆ ਗਿਆ।

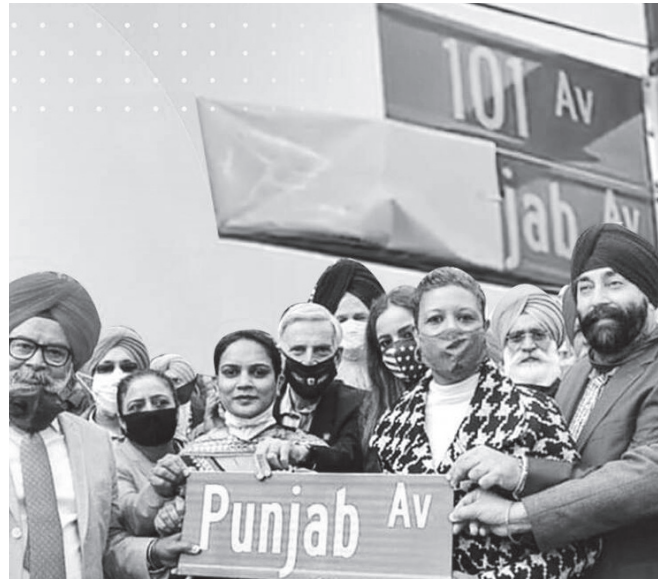
ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਨਾਥ ਕੋਵਿੰਦ ਨੇ ਗੁਰ-ਪੁਰਬ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਏਕਤਾ, ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਰਹੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਰੇਂਦਰ ਮੋਦੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੁਰਬ ਦੀ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਿਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਰੋਨਾ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਲੰਗਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ।

ਜੰਮੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚੇਅਰ ਸਥਾਪਿਤ

ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਉਪ-ਰਾਜਪਾਲ ਮਨੋਜ ਸਿਨਹਾ ਨੇ ਜੰਮੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚੇਅਰ ਦਾ 27 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਉਦਘਾਟਨ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਮੌਕੇ ਉਪ-ਰਾਜਪਾਲ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੰਸਦ ਵਿਚ ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਿੱਲ 2020 ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਨ ਮੌਕੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸਹਿਮਤੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤੇ ਅੱਜ ਇਹ ਮੌਕਾ ਉਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਕ ਅਹਿਮ ਕਦਮ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚੇਅਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ-ਬਾਹਰੀ ਵਿਕਾਸ 'ਚ ਮੱਦਦ ਮਿਲੇਗੀ।

ਨਿਊ ਯਾਰਕ ਵਿਚ ਇਕ ਲੇਨ ਦਾ ਨਾਂ 'ਪੰਜਾਬ' ਰੱਖਿਆ

ਵਿਆਪਤ ਕਰੋਨਾ ਸੰਕਟ ਦੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੇ ਇਕ ਲੋਕਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵੱਲੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਧਰਮ, ਨਸਲ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਤੋਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 10,000 ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਛਕਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਸੰਕਟਮਈ ਸਮੇਂ 'ਚ ਨਿਭਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੇਵਾ ਸਦਕਾ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੇ ਇਕ ਲੇਨ ਦਾ ਨਾਂ 'ਪੰਜਾਬ' ਰੱਖਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਂਦਿਆਂ ਇਕ ਰਸਮੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਇਸ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਿਆਂ ਨਿਊਯਾਰਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਟੈਕਨੀਕਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਵੇਗੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਚੇਅਰ

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ 550ਵੇਂ ਜਨਮ-ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਟੈਕਨੀਕਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਬਠਿੰਡਾ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਚੇਅਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦਿਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਨਵ-ਨਿਯੁਕਤ ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ ਪ੍ਰੋ. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਵਾਲੀ ਚੇਅਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਸੰਬੰਧੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ ਜਾਵੇਗੀ। ✧ ✧

One Man : Life-Work of Bhai Vir Singh

❖ T. Sher Singh

We all know him as a poet and writer extraordinaire, a mystic who inspires us to soar in the clouds.

But few among us know the full extent of the influence this man had -- single-handedly -- in shaping us, and enabling us to achieve what we did in the 20th century, despite a world of hurdles.

Here is this one man's story.

He was born in 1872 in Amritsar, Punjab, the eldest of three sons, to a wealthy and learned family. Normally, the convenience of ancestral affluence proves, more often than not, to be a hurdle rather than an asset: many young men succumb to a life of ease and comfort and fall prey to debilitating distractions.

Young Vir Singh -- pronounced "veer" -- was able to resist such challenges, and instead took full benefit of the gifts he had inherited.

Early on, he immersed himself in the study of Sikhi and its scriptural texts, and mastered Punjabi, English, Persian, Urdu and Sanskrit. Traditional education was balanced by full exposure to English and Western education, when he joined the Church Mission School, Amritsar, and completed his Matriculation in 1891. In the exam, he stood first in the district.

It was while he was still in school that he was married, at the early age of 17, to Chatar Kaur. It was also while in school that he became aware of the aggressive stance Christian missionaries had acquired in Punjab and were already making inroads through conversions obtained through the political and economic influence they enjoyed via the British Raj.

He quickly realized that the threat was further magnified when, encouraged by the State's activities, Hindu and Muslim fundamentalists took it as a signal for a free-for-all and began to escalate their own proselytizing in Punjab and preying on Sikh youth.

Given the ambit of influence his family enjoyed, Vir Singh had the readily available option of sailing into a comfortable and prestigious career in the government, or merely lolling in a life of luxury and leisure.

Instead, within a year after completing his schooling, he helped open a lithograph press. And he began to write and publish school text-books.

Two years later, he founded the Khalsa Tract Society -- he was a full 22 years old by now -- and began to compose, print and disseminate a flood of quality and affordable publications covering a range of subjects: Sikh history, theology, philosophy, literature, culture.

The series appeared under the nom de plume, *Nirgunyara* ("a person without merit").

Vir Singh then began to systematically research and compose essays on the lives of the Gurus. One by one, they began to surface in the form of tracts. He also turned to social commentary, addressing issues of concern in the community and society at large, and pushing for reforms. It didn't take long before these simple publications became the staple of Sikh and Punjabi readers everywhere ... in the cities, in the towns and villages. There was a mounting clamour for more.

In 1899 -- at the age of 27 -- he started the *Khalsa Samachar*, a Punjabi weekly, which was quickly to become the leading voice of the Sikhs. Six decades later, I remember poring over its pages as a 10-year old newly initiated into Punjabi, as it arrived every week at our door, a thousand miles away.

One year earlier, in 1898, he had completed his first romance novel, *Sundri*, which remains, even today, the single most influential book on the Sikh psyche in the 20th century. The following year, in 1899, he published his second novel, *Bijay Singh*. A year later appeared a third novel, *Satwant Kaur*. On popular demand, a sequel (Part II) would appear almost three decades later.

As the new century began -- he was 27 years old now -- the busier he became, the more essays, stories, books he churned out. It was as if the corporate responsibilities that he had taken on were merely energizing him and feeding his intellectual creativity.

In quick succession, he began to build seminal institutions in the community: the future pillars on which the whole structure would stand.

He founded the Chief Khalsa Diwan, an institution designed not only to establish, monitor and support community Gurdwaras but to actively address religious, educational, cultural and social issues within the community. He founded the Sikh Educational Society which took on the onerous role of establishing Sikh educational institutions across the length and breadth of the land. All of this hyper-activity -- collectively identified in history as the great Singh Sabha renaissance -- needed money.

No problem.

Vir Singh set about to put together a Sikh bank -- The Punjab & Sind Bank. Vir Singh was 36 years old when it opened its doors. It remains today one of the subcontinent's foremost financial institutions.

While all of these ideas and projects were gestating in Vir Singh's mind and being turned into reality, a number of parallel series of instalments began to appear either as tracts or in the pages of the weekly *Khalsa Samachar*.

Novels, histories, romances, scriptural translations and interpretations ... The epic poem, *Rana Surat Singh*, began to appear in 1905. The philosophical tome, couched in the form of a biography, *Baba Naudh Singh*, in 1907. A play, *Raja Lakhdata Singh*, in 1910.

The string of essays, later to be compiled to become acclaimed biographies of the Gurus: *Guru Nanak Chamatkaar* and *Kalgidhar Chamatkaar* (Guru Gobind Singh), were already several years old.

If I may pause for a moment here: None of the above appeared with Vir Singh's name on it. He was still unknown amongst the millions who become his fans. Because he refused to promote himself, even within the traditional requirement that the author's name appear on the title page of each novel, for example.

So, the title-page of *Sundri* read: "By the author of Bijay Singh". The title-page of Bijay Singh read: "By the author of *Sundri*". He was utterly selfish in his humility: he would allow no divergence from this rule. Getting back to his trajectory: As he delved in these multifarious activities, he invariably found things missing ... things that needed to be put into place if a whole picture was to emerge.

Thus, before he began to write, he opened a printing press, and began a publishing house. Or, when he began to establish institutions which were going to go out and change the world, he started a bank. And so on and so forth. So, before long, he began to revise existing texts once he found they were inadequate or needed updating.

While doing everything else, he began to revise and expand Hazara Singh's monumental dictionary of the Guru Granth. He then brought out annotated editions of the *baanis* of the Bhagats, of ancient *saakhis* and *pothis*.

The annotation of Bhai Santokh Singh's *Sri Gur Pratap Suraj Granth*, runs into almost 7,000 pages, over 14 Volumes! Someone pointed out that he had done Guru Nanak's biography, and Guru Gobind Singh's, but the remaining Gurus? Hence, the *Asht Guru Chamatkar* (The Eight Gurus).

As he approached his 50s, he then turned to shorter and lyrical poetry. It opened up another set of flood-gates. It seems as if every year ... 1920, 1921, 1922 ... brought a new collection of poems. Every issue of the *Khalsa Samachar* had new creations. Today, no bibliography I come across seems to be complete ... each one seems to list newer and different anthologies, dozens of them.

Growing up, I was used to having a parent or elder burst into song, or recital of a verse. "Bhai Sahib," they would mutter, as if it was all the explanation one needed

if one looked puzzled. Which always meant, I learnt before long, "Bhai Vir Singh!"

Have I mentioned Vir Singh's exegeses of the Guru Granth? It's his magnum opus. Even though he often said that all of his life's work, everything he did, everything he wrote, was but an interpretation of the Guru Granth! His exegesis, though begun when he was 35, was published posthumously. In 7 Volumes. It remains incomplete because it covers less than half of the Guru Granth.

But then, how does a man like Vir Singh ever complete his life-work?

Sadly, his work indeed remains incomplete in more ways than one. His work remains beyond the reach of the English-speaking world. Not a single decent translation of any of his novels is to found even though more than half a century has passed since his death in 1957, at the age of 84.

Not a single film that does justice to his life or his life-work. Sometimes I think that maybe we've been blessed with too much and it overwhelms us. Surrounded by, nay, buried under the greatest intellectual and spiritual treasures known to man, we have become incapable of action. It appears we look at all that we have and all that we need to do, and we've simply thrown up our hands and surrendered it all to the might and will of God.

There are those amongst us who have many times more material wealth, even in historical terms, than Vir Singh or his family ever had. And more material gifts and opportunities than he ever enjoyed.

Yet, when we do a bit here and a bit there, we wait to see if people have taken notice. If they haven't, we raise ourselves higher, beat our drums harder, to make sure others know of what we've done.

Nothing says more about Vir Singh than when people sought, late in his life, to honour him at a public function in Bombay. He refused to come to the stage.

And even when pressed, he simply would not give a speech. He simply remained seated, eyes closed, as if in deep meditation. The sangat/congregation continued to insist from the floor that he say at least a few words.

Reluctantly, he wrote a few words on a piece of paper -- as the enthralled and anxious audience looked on -- and handed it to the Chair, Hardit Singh Malik. Who then read it out from the podium.

It was a verse from gurbani. Vir Singh remained seated, eyes closed, head bowed, genuinely embarrassed by the attention.

"O Lord, you know only too well who I really am, I but wander the streets, worthless and insignificant, It's only thy proximity, thy grace, that gives me recognition."

[GGs:167.10]

Bhai Vir Singh and Children Literature

❖ Roopam Jasmeet Kaur*

Bhai Vir Singh, popularly called ‘Universal Man’ is known as one of the most loved and most widely read writers of twentieth century Punjab. He chose to write vividly on varied themes, which turns out to be the most special characteristic of his art and style of writing. Bhai Vir Singh has authored numerous novels, poems, religious histories, biographies of the Gurus, pamphlets, newspaper articles and tracts. He is known for the translation and editing of many relevant books of historical significance.

In this essay, I wish to write about the contribution of Bhai Vir Singh to children’s literature and discuss what message he conveys to the children and the youth through his writings. Though all the genres in which Bhai Vir Singh chose to write have been discussed and analysed by scholars and critics, I feel that the literature he created with a special objective to influence the new generation of the society and to train them in particular values-moral and social- remains somewhat ignored by the scholars and the readers.

Bhai Vir Singh saw a great potential in children. He found it significant to write and edit some literature which is of interest to the children and which may inspire them to inculcate high moral values and practices in life. Bhai Vir Singh always believed that a mother plays a great role in making the future of her children. He has portrayed women - ‘mothers’- in his novels and stories as careful from the very childhood of their kids, to train them in a Sikh way of life and make them understand Sikh ideals and practices.

Here, this must be understood that Bhai Vir Singh, when writes about Sikh Children and the role of a mother in training her child to identify and embrace Sikh values, his message was not limited to any particular set of people (Sikhs in this case), rather it was a Sikh way of life as preached by Sikh Gurus, which he chose to write about. As the Sikh Gurus never closed the doors of this new religion to any one, and all irrespective of whether they were ready to embrace Sikhism or not, were welcome to join the sangat, community prayers, and other practices of the Sikhs. The Sikh values, for him, were high moral ideals which stand universally true for the whole humanity and thus Sikhism, needs to be understood as a ‘way of life’ which Sikh Gurus kept open for everyone, irrespective of ones religious, regional or racial boundaries. Thus the children’s literature, as penned down by Bhai Vir Singh stands relevant not just for the Sikh children but to the whole humanity,

which aims to train them as better human beings.

In order to provide some interesting and relevant literature for the kids he published *Sri Guru Nanak Dev Ji dian Gur Balam Sakhian* in 1955 and *Sri Guru Gobind Singh Ji dian Gur Balam Sakhian* (1955). These books are a compilation of short stories (sakhian) and anecdotes from Guru Nanak’s and Guru Gobind’s life, written in a brief but captivating way. Bhai Vir Singh very wisely chose to use easy and fluid language for both these works, so that these may be easy to read and understand by the children and their parents. *Sri Guru Gobind Singh Ji dian Gur Balam Sakhian* contains 91 Sakhian and 8 Gur Balam Geet/ Songs. *Sri Guru Nanak Dev Ji dian Gur Balam Sakhian* has 62 Sakhian and 6 Gur Balam Geet/Songs. In *Sri Guru Nanak Dev Ji dian Gur Balam Sakhian* Bhai Vir Singh writes about the objective to publish these works. He states that mothers must have some literature to read and narrate as stories to their children which may help the former to train the latter in the early years of their life to lead a moral and upright life. He states that the life, words, deeds and message of the Gurus when narrated by the mothers to their children, it will have a deep imprint on the thoughts and behavior of the children. This will help inculcate the same values in them and thus will provide a strong foundation for the rest of their lives.

In the preface to the translation of *Guru Gobind Singh Ji dian Gur Balam Sakhian*, M.L. Mongia writes that Bhai Vir Singh always used to suggest everyone to recite the Lord’s name for at least five minutes a day. Once a doctor from America came to meet him, Bhai Sahib suggested him too to recite God’s name at least for five minutes in a day. The Doctor replied that he is not able to do so as his life is so busy that he cannot spare even five minutes in a day. Bhai Sahib suggested him that he may recite God’s name when he is on his way to office. The doctor got so influenced by this insistence that he promised that everyday it takes him two hours to commute to his office, and he will spend these two hours daily reciting the name of God. (M.L. Mongia, *Gur Balam Sakhian: Stories of Beloved Guru Gobind Singh*, Bhai Vir Singh Sahitya Sadan, 2010, p. 4)

This small anecdote from Bhai Sahib’s life elucidates that how dedicated he was towards spreading the name of God. Religion or race was not a barrier to him. It was not just the Sikhs amongst whom he wanted to spread the message of Guru Nanak ➤➤

Bhai Vir Singh 'greatest Sikh of 20th Century'

Who's the most influential Sikh of this century? On the occasion of the Khalsa completing 300 years, *Hindustan Times* on Sunday posed this question to several thinking persons - Bhishm Sahani, Patwant Singh, Maheep Singh, Bipan Chandra, Ajeet Caur, Arpana Caur and Manjit Bawa. Surprisingly, most chose Sikh men of letters over soldiers and politicians. They also steered clear of naming a Sikh who may have left a lasting impression on this century, but dubiously.

Writer and poet Bhai Vir Singh emerged clear favourite. Patwant Singh, who has just written a book on the Sikhs, said, "He was responsible for the intellectual renaissance of Sikhism by activating the Chief Khalsa Diwan which published monographs and tracts on the Sikh community. His newspaper *Khalsa Samachar* demolished myths about Sikhism. His works have had a ripple effect and remain as fresh as when first written."

Bhai Vir Singh (1872-1957) also the favourite of Ajeet Caur and Bhishm Sahni, was a recluse, who left a mark as poet, novelist, historian, philosopher and reformer. His major works include *Rana Surat Singh* and *Sundri*. Others who vied for the top slot were Puran Singh, pioneer of new trends in Punjabi literature;

Bhai Kahn Singh, author of the Sikh encyclopaedia *Mahankosh*; Amrita Pritam, who has been at the vanguard of Punjabi literature for decades; Khushwant Singh, who has written on everything from Sikh history to sex; poet Harbhajan Singh; and painter Amrita-Sher-Gil.

Among freedom fighters and politicians, revolutionary Bhagat Singh was predictably head of the pack. He was followed by Master Tara Singh and Partap Singh Kairon, the builder of modern Punjab. Historian Bipan Chandra noted: "Bhagat Singh was the initiator

of socialism and secularism in the country. No one understood the menace of communalism better than him. On Master Tara Singh, writer Maheep Singh said, "He kept alive the political issues concerning Sikhs."

Others mentioned were Lt-Gen. J.S. Aurora, who led the decisive battle against Pakistan in 1971, and former Finance Minister Dr. Manmohan Singh.

The surprise omissions were Gen. Harbaksh Singh, whose role in the 1965 Indo-Pak war has not been given its due; and Sohan Singh Bhakna, leader of the Ghadar movement in freedom struggle of India.

-Hindustan Times

➤➤ but all humans could adopt and embrace the ideas of Guru Nanak and become better human beings.

In the stories, Bhai Vir Singh uses Punjabi language and a simple but easy vocabulary, so as to maintain the interest of the readers, specially children. In many of the stories, he poses questions to instill curiosity amongst the children and then answers them on his own. The stories are written about various incidents in Guru's life, but nowhere is it mentioned that the moral values discussed here or the message conveyed is limited to any particular section of the society, the message stands relevant universally, and that seems to be a valid reason why he has been given the title 'Universal Man'.

Bhai Vir Singh was aware of the Western trends in literature being introduced in Punjab, but he chose to stick to his own independent style of writing in Punjabi. As the literature for children was becoming a popular genre in Europe in nineteenth and twentieth century, we see that Bhai Vir Singh also chose to write for the new generation, but his style remains independent of any outside influences. His writings definitely reflect the wide variety of readings which were shaping his ideas and philosophy and yet there was a consistent effort to remain connected to the

roots. In Bhai Vir Singh's writings, we find reference to Confucius, Shankaracharya, Kalidas, Sheikh Sadi, Hafiz Shirazi, Immanuel Kant, Hegel, Goethe, Max Muller and others. (Mohinder Singh, *From Sikh Identity to Ultimate Reality: Literary Journey of Bhai Vir Singh*, *Sikh Formations*, Vol. 16, No. 1-2, March-June 2020, pp. 117-121) and truly he carves out a niche for himself amongst all the above as the most beloved Sikh and the most widely read writer of Punjabi in the twentieth century.

Bhai Vir Singh Sahitya Sadan has done commendable job by preparing books for children based on Bhai Vir Singh's writings under the series, *Navin Paneeri* and has published in Punjabi life-stories of Guru Nanak in three Volumes and Guru Gobind Singh in two Volumes. These have also been translated in English, Hindi and Bangla. Ms Inni Kaur, from Sikh Research Institute, United States, has prepared books for children written in Western idiom for the Sikh diaspora. Worth mentioning in this series are her three volume books *Journey with the Gurus* retold by Inni Kaur, Illustrated by Pardeep Singh and Edited by Manjyot Kaur.

*Department of History, SGTB Khalsa College, Delhi

Bhai Vir Singh Ji

❖ Harjeet Kaur Aks

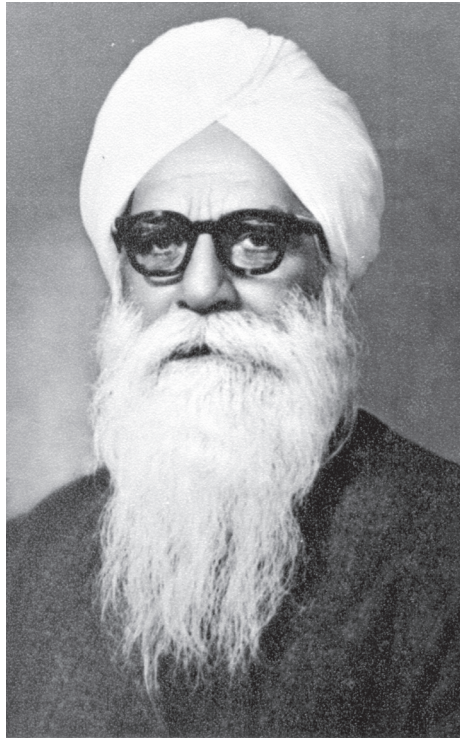
The present article is about the non-communal and spiritual ideations of Bhai Vir Singh. The article will be presenting the contribution of Bhai Vir Singh in the light of 21st century's young thoughts.

He was born on December 5, 1872 in Amritsar and died on June 10, 1957 at the age of 85, an aeon of reform and revival. He served humanity in manifold ways – as a reformer, educationist, political thinker, theologian, philosopher, far-sighted research scholar, imaginative historian, pragmatic organizer, prose writer, novelist and poet. That is the reason Khushwant Singh called him a ‘many faceted personality’. His range covered Poetry, Prose, Fiction, Drama, History, Commentaries, Annotations and Lexicography.

Before proceeding further, I like to expand the meaning of Theology for my readers first. The first half of Theology is Theo which means God in Greek and the suffix logy means ‘the study of’, so theology literally means “the study of God”. Usually, to expand the meaning, most of the people says, that it is the study of religion more broadly. Here I contradict. Human's most common habit, to mould anything as per their comfort as altered or crumbled the meaning and even raised the conflicts of understanding. To restrict those misunderstandings, for me, there's only one meaning and that is the literal meaning of Theologian: the one who engages in the study of God and doesn't abide by religion only. The article will throw some light on his being a theologian as well, in its later words.

Popularly known as the father of modern Punjabi literature, Bhai Vir Singh was a nature enthusiast. Usually, he spent his evening getting inspired by the greens. He was so fond of flowers. It would not be wrong to call him an anthophile. Narcissus and Chrysanthemum were his favorites.

He was a shy person and a man of modesty. He used to spend much time in writing only. While working

for the *Khalsa Samachar*, it was during the tea time that he used to receive his visitors. At that time also, he used to speak little. He had a disciplined and punctual life.

He began his first magnificent work, *Rana Surat Singh*, in 1905. This poem was written in blank verse. This was followed by two equally the greatest works, *Kalgidhar Chamatkar* and *Guru Nanak Chamatkar*. Then followed several anthologies of short poems *Matak Hularey*, *Bijlian De Har*, *Lahran De Har* (were published during 1917-27) and others. He wrote extensive commentaries on the sacred scriptures of the Sikhs and researched about the sources of Sikh History. His influences include Sikh Gurus and Muslim Sufi mystics like Bulleh Shah and Warris Shah. He produced 27 Volumes of

encyclopedia. To our surprise, none of his books ever carried his name.

His most celebrated work, *Trel Tupke* or Dew Drops, gave the Punjabi poetry a new form of Punjabi verse, adapted by many modern writers. He was the initiator of a new meter – Turai, akin to the Persian form of Rubai. This anthology captured his reminisces of years followed by 1909.

He was the founder of the famous *Khalsa Samachar*, co-founder of Khalsa Tract Society, co-founder of Chief Khalsa Diwan, co-founder of the Punjab & Sind Bank Ltd., co-founder of Education Committee, co-founder of Homoeopathic Hospital, and many other humanitarian institutions. In 1949 the Panjab University gave him the “Doctorate of Oriental Learning”. In 1956 the Award of Padam Bhushan came. That was just a year before his passing away. When Padam Bhushan was awarded he was at Calcutta. In one of the letters he wrote a couplet. The English translation would be like this:

*I always felt shy of letting my name be known
Now they have clamped an adjective to the noun.*

Although he mentored the leading politicians and social workers of the time but was never involved personally on either politics or social work.

He didn't travel much. But as a young man, his favorite was Kashmir. It's the subject of his many poems too. He visited Mumbai perhaps once a year. But most of the year, he remained in his house on Lawrence Road in Amritsar.

His contribution to the Punjabi literature will never be paid off. It is true that words can change the history and can recreate the history. Bhai Vir Singh's dedicated work evoked the immense valor present in the Sikh community. His contribution to the Sikh community in restoring the lost confidence in the divine ministries of the gurus and the eternal truth enshrined in the Guru Granth Sahib is incomparable. But being a woman writer of the 21st century, I would like to throw the light to other social causes and themes he wrote for. His writings include the topics like gender equality and women empowerment as well. His novels, like *Sundri* and *Satwant Kaur*, didn't enslave and subjugate the female characters. He gave immense freedom to his female characters and gave them freedom to take their own decisions. His characters were given the choice of freedom. They are alive, devoted, loyal, kind, adventurous, spiritual, patient, forgivable, positive, thoughtful, modest, courageous, mindful and balanced. All his characters showed the 21st century skills and perfectly fit-in the role model for the present day population.

His writings are creations and not an interpretation of something. In the words of Dr. Balbir Singh, 'In the field of Punjabi, Bhai Vir Singh played a Shakespearian role'. But I would say, why to compare him with the western laureates. He has his own identity. An American Review witnessed something like this, 'It can be easily understood how this man has influenced every writer, poet, and scholar of his age. He has a delicate and flower, like touch yet beneath his greatness, is a consciousness of immortality that does not fail to communicate itself to the reader.'

The mighty pen of Bhai Vir Singh was enlightened by Gurbani. In the words of Dr. Hari Singh, 'Gurbani was the weapon in his hands. His poetry and prose were absolute expression of Gurbani and appraisal of the teachings of Gurus. Getting back again to comment Gurbani as - the verses which tells the way of life. It turns out again to be the Humanitarian view, that Dr. Bhai Vir Singh elucidated in all his creative genres.

His noble thoughts are ground to the humanity and magnanimity. There is no dilemma to the fact that

his pen revoked the adulterated sense of identity in the people of his community. Along with that, his writing preached a new healing touch and embraced a true warrior spirit of our culture. He always emphasized to fight against the evils within one's self. He preached the truest way of healing is to liberate one's soul from the evils of *Kama*, *Krodh*, *Lobh*, *Moh*, *Ahankar* which continuously cloud the human mind to designate right from wrong.

Through his pen, he preached the 'Believe in one God'. He never failed to decorate his words to the omnipotent, omnipresent and omniscient God. According to him, everything is the reflection of the Supreme Being and in His control only:

*The hand that dropped me from the high
In itself, holds all the strings of guiding light.
It is the hand of my King!
I play on the lotus-leaf today;
Tomorrow I shall be with Him!
He drops me, and he draws me up
A dew drop on the lotus-leaf.*

(He never forgot to interpret the nature in his lyrics)- *Writer's view*

Such a concept doesn't propose to be followed by one community only. Many such thoughts and concepts have been projected by the Punjabi Laureate Dr. Bhai Vir Singh in his various genres. Hence, I would never call him a community poet or writer. His visions were not limited to one State or province, rather his were unified ideals which have shown us a path to be followed. His words have inspired many and will continue to inspire the present and future generations.

For he, provided his greatest of life lessons to all the ignorant beings, says:

*They say man is the crest of the wave of life;
But what is man, who is lost in the smoke
Of the fire that burns within him!*

For he is lord of creation only if he is lord of himself.

Like his name, his bravest deeds to show us the glorified paths, led by nature to nature itself, which is truly virtuous. His greatest of affirmed convictions are honestly universal. His name will continue to denote the Bravest Pen of Punjab who gave a modern insight to the buds of the nation.

Email – harjeetkaur457@gmail.com

Mob: (+91) 7838973646

✧ ✧ ✧ ✧ ✧

ਸਰਗਰਮੀਆਂ

(10 ਜੂਨ-5 ਦਸੰਬਰ 2020)

ਕਰੋਨਾ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਸੰਕਟ ਦੌਰਾਨ ਸਦਨ ਵੱਲੋਂ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਆਯੋਜਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ-ਅਕਾਦਮਿਕ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਆਨਲਾਈਨ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਇੱਥੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਾਂਗੇ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ 63ਵਾਂ ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨਾ ਦਿਵਸ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਦਿਆ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਕਾਲੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮਨੋਹਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ।

10 ਜੂਨ ਨੂੰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨਾ ਦਿਵਸ ਆਨਲਾਈਨ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਦਿਆ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਜਥੇਦਾਰ ਪ੍ਰੋ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮਨੋਹਰ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰੋ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਦਨ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਦੇਣ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ। ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕਰਦਿਆਂ **ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ** ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਰੀਲੀਜ਼ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਸਦਨ ਦੇ ਸਟਾਫ਼ ਵੱਲੋਂ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪੁਸਤਕ ਚਰਚਾ

ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਟਿਊਟ ਆਫ਼ ਪੰਜਾਬ ਸਟਡੀਜ਼, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਪੰਜਾਬ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਮਦਾ ਪੁਸਤਕ ਉਪਰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੜੀ 'ਚ 18 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਸਤਿਆਪਾਲ ਗੌਤਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ **ਕਸਟ ਕਸੋਟੀ ਜੋ ਟਿਕੇ** ਉਪਰ ਚਰਚਾ ਕਰਵਾਈ ਗਈ। 22 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਸ. ਗੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਮੀਤਾ ਰਾਜੀਵਲੋਚਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਐਮ. ਰਾਜੀਵਲੋਚਨ ਰਾਹੀਂ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ **ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ - ਏ ਵਿਜ਼ਲਰੀ** ਉਪਰ ਗੌਸ਼ਟੀ ਹੋਈ। ਇਸੇ ਲੜੀ 'ਚ ਅੱਗੇ 19 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੱਜ ਦੇ ਨਾਵਲ **ਪੜਤਾਲ**, 17 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋ. ਰਾਜੇਸ਼ ਗਿੱਲ ਦੀ ਪੁਸਤਕ **ਜੰਡਰ, ਕਲਚਰ ਐਂਡ**

ਆਨਰ ਅਤੇ 20 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਤ ਪੁਸਤਕ **ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ : ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਉਸਰਦੀਏ** ਦੇ ਉਪਰ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਪਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਦੌਰਾਨ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੇ ਆਨਲਾਈਨ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ।

ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਲੈਕਚਰ-ਲੜੀ

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਰਿਸੋਰਸ ਸੈਂਟਰ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਵਾਰ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਉਪਰ ਚਲ ਰਹੀ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਲੜੀ-ਚਰਚਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਚੌਥੇ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 26 ਜੂਨ, 2020 ਨੂੰ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ 'ਚ ਪ੍ਰੋ. ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਹੰਸ ਵੱਲੋਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੇ ਲੈਕਚਰ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 31 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਦੇਸ ਰਾਜ ਕਾਲੀ ਵੱਲੋਂ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਤੇ ਲੈਕਚਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਲੜੀ 'ਚ 28 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਂਤ ਦਾ ਲੈਕਚਰ, 25 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਯਾਬੁਦੀਨ ਇਰਾਕੀ ਵੱਲੋਂ ਸੰਤ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਤੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਿਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਚਨਾ ਸਾਹਿਤ ਉਪਰ ਲੈਕਚਰ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਨਲਾਈਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ 'ਚ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ **ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ** ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਨਮ-ਦਿਵਸ ਅਤੇ ਪਿਆਨਾ-ਦਿਵਸ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕਾਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਗਮਨ ਪੁਰਬ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। 18 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ-ਆਲੋਚਕ ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਨਮ-ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਤੇ 'ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜਨਮ-ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ' ਰੀਲੀਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਯੁਵਾ ਸਾਹਿਤੀ

ਸਦਨ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਨਵੇਂ ਉਪਰਾਲੇ ਤਹਿਤ ਨਵੰਬਰ ਤੋਂ ਯੁਵਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਲਈ 'ਯੁਵਾ ਸਾਹਿਤੀ' ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 13 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਪਲੇਠੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ 'ਚ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਬੋੜਾਵਾਲ ਦੀ ਪੁਸਤਕ **ਮਾਤੋਸ਼ਵਰੀ** ਤੇ ਚਰਚਾ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਚਰਚਾ 'ਚ ਖੋਜਾਰਥੀ ਹਰਵੀਰ ਪੋਲ ਢਿਲੋਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਢਿਲੋਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਡਾ. ਸਿਮਰਨ ਸੇਠੀ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਖੋਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਯੁਵਾ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਆਨਲਾਈਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ-ਵਾਚਿਆ।

◆ ◆ ◆ ◆ ◆

'KHALSA SAMACHAR' New Delhi. Office of Posting NDGPO-110001 (Thursday-Friday) R.No.50825/1990 DL(ND)-11/6035/2018-19-20
Published & printed by Dr.Mohinder Singh on behalf of Bhai Vir Singh Sahitya Sadan, Published from Bhai Vir Singh Marg, Gole Market, New Delhi-110001 and printed at Print Media, 1331 Chowk Sangatrashan, Paharganj, New Delhi.
Editor Dr.Mohinder Singh. Phone 011-23363510, Email:info@bvsss.org www.bvsss.org
ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੇ ਛਾਪਕ ਡਾ.ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਮੀਡੀਆ, 1331 ਚੌਕ ਸੰਗਤਰਾਸ਼ਾ, ਪਹਾੜ ਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-55 ਤੋਂ ਛਪਵਾਇਆ।
ਸੰਪਾਦਕ: ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ। [ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ]

10 ਜੂਨ, 2020 ਨੂੰ ਮਨਾਏ ਗਏ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ 63ਵੇਂ ਸੱਚਖੰਡ ਪਿਆਨਾ ਦਿਵਸ ਤੇ ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਨਲਾਈਨ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵੀ ਰੀਲੀਜ਼ ਕੀਤਾ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 63ਵੇਂ ਸੱਚਖੰਡ ਪਿਆਨਾ ਦਿਵਸ ਤੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੌਰਾਨ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਜਥੇਦਾਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰੋ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਰਸਭਿਨੋ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਕਥਾ-ਵਿਆਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ।

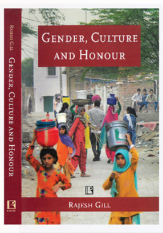

National Institute of Panjab Studies
Bhai Vir Singh Sahitya Sadan, New Delhi
Cordially invites you to

Book Discussion

Gender, Culture And Honour
by Rajesh Gill

Saturday, 17th October 2020 at 4:00 pm IST

LIVE YouTube Bhai Vir Singh Sahitya Sadan
facebook bvsss.delhi

Guru Granth Sahib Resource Centre,
Bhai Vir Singh Sahitya Sadan, New Delhi

Cordially invites you to a LECTURE under Monthly Series on the Contributors to Guru Granth Sahib on

Vachna Expression in the Context of Indian Bhakti

Friday, 30th Oct.
LIVE YouTube
facebook

ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਟਿਊਟ ਆਫ ਪੰਜਾਬ ਸਟਡੀਜ਼ ਵੱਲੋਂ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪੁਸਤਕ ਚਰਚਾ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰੋ. ਰਾਜੇਸ਼ ਗਿੱਲ ਦੀ ਪੁਸਤਕ **ਜੰਡਰ, ਕਲਚਰ ਐਂਡ ਆਨਰ** ਦੇ ਉਪਰ ਪ੍ਰੋ. ਮਾਲਾਸ਼੍ਰੀ ਲਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਰਣਕਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖੇ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਡਾ. ਮਾਧੁਰੀ ਚਾਵਲਾ ਨੇ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਰਿਸੋਰਸ ਸੈਂਟਰ ਵੱਲੋਂ ਭਗਤੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਉਪਰ ਚਲਦੀ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਲੜੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰੋ. ਐਚ.ਐਸ. ਸ਼ਿਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ ਵਚਨਾ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਦੇਣ ਉਪਰ ਲੈਕਚਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ।